

minibus largiretur; gratiam in remissione peccatorum, pacem in reconciliatione Dei (a), a quo separant sola peccata: cum dixissent Judæi quod in Beelzebub eji- ceret dæmonia, misericorditer eos voluit admonere, ne verbum dicerent et blasphemiam in Spiritum san- ctum (Matth. xii, 22-33), hoc est, ne gratiæ Dei paci- que resisterent, quam per Spiritum sanctum do- nare Dominus venerat. Non quia jam hoc fecerant, quod sibi neque in hoc sæculo, neque in futuro dimit- teretur; sed ne desperando de venia, aut quasi de sua justitia præsumendo, et poenitentiam non agendo, aut perseverando in peccatis, hoc facerent: hoc modo enim dicent verbum, hoc est blasphemiam in Spi- ritum sanctum, in quo Dominus signa illa propter largiendam gratiam pacemque faciebat, si perseveran- tia peccatorum ipsi gratiæ paci- que resisterent. Ver- bum enim dicere, non ita videtur hic positum, ut tan- tummodo illud intelligatur quod per linguam fabrica- mus, sed quod corde conceptum, etiam opere expri- mimus. Sicut enim non constentur Deum, qui tan- tum oris sono confitentur, non etiam bonis operibus: nam de his dictum est, *Confitentur enim se nosse Deum, factis autem negant* (Tit. 1, 16). Ex quo manifestum est dici aliquid factis, sicut manifestum est negari ali- quid factis. Et sicut illud quod ait Apostolus, *Nemo dicit, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* (1 Cor. xii, 3); non potest recte intelligi, nisi in factis dicere in- telligatur. Non enim hoc in Spiritu sancto dicere pu- tandi sunt, quibus ipse Dominus dicit, *Uiquid mihi di- citis, Domine, Domine, et non facitis quæ dico vobis* (a) | *Retract. cap. 25.*

(Luc. vi, 46)? et illud, *Non omnis qui mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum calorum* (Matth. vii, 21). Sic etiam qui hoc verbum, quod sine venia vult intelligi Dominus, in Spiritum sanctum dicit, hoc est, qui desperans de gratia et pace quam donat, in peccatis suis perseverandum sibi esse dicit, dicere in- telligendus est factis: ut quomodo illi factis Dominum negant, sic isti factis dicant se in mala vita sua et per- ditis moribus perseveraturos, et ita faciant, hoc est perseverent. Quod si faciunt, quis jam miretur, aut quis non intelligat, et Dominum Jesum Christum per illam comminationem ad poenitentiam vocasse Ju- dæos, ut eis in se credentibus gratiam pacemque dona- ret; et huic gratiæ paci- que resistentibus, et hoc mo- do verbum atque blasphemiam in Spiritum sanctum dicentibus, hoc est, in peccatis suis desperata atque im- pia mentis obstinatione perseverantibus, et adver- sus Deum sine humilitate confessionis atque poeniten- tiæ superbientibus, neque in hoc sæculo, neque in futuro veniam posse concedi? Quæ si ita sunt, oppor- tunitate tractandi de gratia et pace, quæ nobis est a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo, magna et difficillima eodem ipso Domino largiente questio dis- soluta est. Quisquis autem adhuc de re tanta diligen- tiorem considerationem tractationemque desiderat, in Evangelii tractatione atque in verbis Evangelista- rum sibi desideranda esse cognoscat: et meminerit nos nunc Epistolam Pauli apostoli ad Romanos susce- pisse tractandam, cujus Epistolæ textum consequen- tem in aliis voluminibus, si Dominus voluerit, vesti- gabimus, ut hujus jam tandem iste sit modus.

De subsequenti opere, vide lib. 1, cap. 24, Retractionum, a col. 622, verbis, Post hunc librum exposui, usque ad col. 623, verbis, Scripsit Apostolus. M.

S. AURELI AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI EPISTOLÆ AD GALATAS Expositionis liber unus^(a).

PRÆFATIO.

1. Causa propter quam scribit Apostolus ad Galatas, hæc est, ut intelligent gratiam Dei id secum agere, ut sub Lege jam non sint. Cum enim prædi- cata eis esset Evangelii gratia, non desererant quidam ex circumcissione, quamvis Christiani nomine, non- dum tamen tenentes ipsum gratiæ beneficium, et

adhuc volentes esse sub oneribus Legis, quæ Domi- nus Deus imposuerat, non justitiæ servientibus, sed peccato, justam scilicet Legem injustis hominibus dando ad demonstranda peccata eorum, non auf- renda: non enim aufert peccata nisi gratia fidei, qua per dilectionem operatur: sub hac ergo gratia jam Galatas constitutos, illi volebant constituere sub one-

ADMORŒTIO PP. BENEFACTOŒRUM.

Castigatus est (hic liber) ad eosdem codices cum Expositione Epistolæ ad Romanos: prætereaque ad alterum Thuanum, ad Albinensem, Michaclinum et Sergiensem.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess. t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus circiter Christi annum 304: scilicet Augustino adhuc presbytero, ex lib. 1 Retract., capp. 23 et 24.

ribus Legis, asseverantes nihil eis prodesse Evangelium, nisi circumciderentur, et cæteras carnales Judaici ritus observationes subirent. Et ideo Paulum apostolum suspectum habere cœperant, a quo illis Evangelium prædicatum erat, tanquam non tenentem disciplinam cæterorum Apostolorum, qui Gentes cogebant judaizare. Cesserat enim talium hominum scandalis apostolus Petrus, et in simulationem ductus erat, tanquam et ipse hoc sentiret, nihil prodesse Gentibus Evangelium, nisi onera Legis implerent : a qua simulatione idem apostolus Paulus eum revocat, sicut in hac ipsa Epistola docet (*Galat. II, 14*). Talis quidem quæstio est et in Epistola ad Romanos : verumtamen videtur aliquid interesse, quod ibi contentionem ipsam dirimit, litemque componit, quæ inter eos qui ex Judæis, et eos qui ex Gentibus crediderant, orta erat, cum illi tanquam ex meritis operum Legis sibi redditum Evangelii præmium arbitrarentur, quod præmium incircumcisis tanquam immeritis nolebant dari; illi contra Judæis se præferre gestirent, tanquam interfectoris Domini : in hac vero Epistola ad eos scribit, qui jam commoti erant auctoritate illorum qui ex Judæis erant, et ad observationes Legis cogebant; cœperant enim eis credere, tanquam Paulus apostolus non verè prædicasset, quod eos circumcidi noluisset. Et ideo sic cœpit : *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gloriam Christi, in aliud Evangelium.* Hoc ergo exordio causæ quætionem breviter insinuavit. Quanquam et ipsa salutatione, cum dicit se apostolum, *non ab hominibus, neque per hominem* (*Id. I, 6, 1*), quod in nulla alia epistola dixisse invenitur, satis ostendit, et illos qui talia persuadebant, non esse a Deo, sed ab hominibus; et cæteris Apostolis, quantum ad auctoritatem testimonii evangelici pertinet, imparem se haberi non oportere : quandoquidem non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem se apostolum noverit. Singula igitur ab ipso Epistolæ vestibulo, permittente Domino et adjuvante studium nostrum, sic consideranda et tractanda suscepimus.

2. [*GALAT. cap. I, § 1, 2.*] *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit illum a mortuis; et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ.* Qui ab hominibus mittitur, mendax est; qui per hominem mittitur, potest esse verax, quia et Deus verax potest per hominem mittere : qui ergo neque ab hominibus, neque per hominem, sed per Deum mittitur, ab illo verax est, qui etiam per hominem missos veraces facit. Priores ergo Apostoli veraces, qui non ab hominibus, sed a Deo per hominem missi sunt, per Jesum Christum scilicet adhuc mortalem. Verax etiam novissimus Apostolus, qui per Jesum Christum totum jam Deum post resurrectionem ejus missus est (a). Priores sunt cæteri Apostoli per Christum adhuc ex parte hominem, id est mortalem : novissimus est

Paulus apostolus, per Christum jam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo testimonii ejus æqualis auctoritas, in cujus honorem implet clarificatio Domini, si quid habebat ordo temporis minus. Ideo enim cum dixisset, *Et Deum Patrem*, addidit, *qui suscitavit illum a mortuis*; ut etiam ex hoc modo breviter jam a clarificato missum se esse commemoraret.

3. [*Ib. I, 3-5.*] *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo.* Gratia Dei est qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo; pax autem, qua reconciliamur Deo. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eximeret nos de præsentis sæculi maligno.* Sæculum præsens malignum propter malignos homines, qui in eo sunt, intelligendum est : sicut dicimus et malignam domum, propter malignos inhabitantes in ea. *Secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen.* Quanto igitur magis homines non debent arroganter ad seipsos referre, si quid operantur boni; quando et ipse Dei Filius in Evangelio, non gloriam suam se querere dixit (*Joan. VIII, 50*), neque voluntatem suam venisse facere, sed voluntatem ejus qui eum misit (*Id. VI, 38*)? Quam voluntatem gloriamque Patris nunc commemoravit Apostolus, ut ipse quoque Domini exemplo, a quo missus est, non se querere gloriam suam significaret, nec facere voluntatem suam in prædicatione Evangelii, sicut paulo post dicit : *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* (*Galat. I, 10*).

4. [*Ib. I, 6-9.*] *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gloriam Christi, in aliud Evangelium, quod non est aliud.* Evangelium enim si aliud est, præter id quod, sive per se, sive per aliquem Dominus dedit; jam nec Evangelium recte dici potest. Vigilanter autem, cum dixisset, *transferimini ab eo qui vos vocavit*; adjunctis, *in gloriam Christi*, quam volebant illi evacuare, quasi frustra venerit Christus, si jam circumciso carnis atque hujusmodi opera Legis tantum valebant, ut per illa homines salvi fierent. *Nisi aliqui sunt conturbantes vos, et volentes convertere Evangelium Christi.* Non quemadmodum istos conturbant, ita etiam convertunt Evangelium Christi, quia manet firmissimum : sed tamen convertere volunt, qui ab spiritualibus ad carnalia revocant intentionem credentium. Illis enim ad ista conversis, manet Evangelium non conversum. Et ideo cum dixisset, *conturbantes vos, non dixit, et convertentes, sed, volentes.* inquit, *convertere Evangelium Christi.* Sed licet nos, aut angelus de caelo vobis evangelizaverit præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Veritas propter seipsam diligenda est, non propter hominem, aut propter angelum, per quem annuntiator. Qui enim propter annuntiatores diligit eam, potest etiam mendacia diligere, si qua forte ipsi sua protulerint. *Sicut prædicimus, et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit.* Aut præsens hoc prædixerat, aut quia iteravit quod dixit, propterea voluit dicere, *Sicut prædicimus.* Tamea ipsa iteratio saluberrimam intentionem

(a) I Retract. cap. 24, n. 1.

movet ad firmitatem retinendī eam, quæ sic commendatur, fidem.

5. [Ib. 1, 10.] *Modo ergo hominibus suadeo, an Deo? aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. Nemo Deo suadet, quia manifesta sunt illi omnia: sed hominibus ille bene suadet, qui non se illis placere vult, sed ipsam quam suadet veritatem. Qui enim placet hominibus, non ab ipsis suam gloriam querens, sed Dei, ut salvi fiant, non jam hominibus, sed Deo placet: aut certe jam cum et Deo placet simul et hominibus, non utique hominibus placet. Aliud est enim placere hominibus, aliud et Deo et hominibus. Item qui hominibus propter veritatem placet, non jam ipse illis, sed veritas placet. Placerem autem dixit quantum in seipso est, quantum ad ejus voluntatem attinet; ac si diceret, placere vellem. Non enim si hoc eo non agente placeat alicui, quasi propter seipsum, et non propter Deum atque Evangelium quod annuntiat, superbiam ipsius potius, quam errori ejus cui perverse placet, tribuendum est. Iste itaque sensus est: Modo ergo hominibus suadeo, an Deo? aut quia hominibus suadeo, quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus quærerem placere, Christi servus non essem. Jubet enim ille servis suis ut discant ab ipso mitēs esse et humiles corde (Matth. xi, 29): Quod nullo modo potest qui propter seipsum, id est propter suam quasi privatam et propriam gloriam, placere hominibus quærere. Dicit autem et alibi, *Hominibus suademus, Deo autem manifestati sumus* (II Cor. v, 11); ut intelligas quod hic ait, *Hominibus suadeo, an Deo?* non utique Deo, sed hominibus suadendum. Non ergo moveat quod alibi dixit, *Sicut et ego omnibus per omnia placeo*: addidit enim, *Non querens quod mihi prodest, sed quod multis, ut salvi fiant* (I Cor. x, 33). Nulli autem prodest, ut salvus fiat, si homo ei propter seipsum placeat: qui non placet utiliter, nisi cum propter Deum placet, id est, ut Deus placeat et glorificetur, cum dona ejus attenduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur; cum autem sic homo placet, non jam homo, sed Deus placet. Utrumque ergo recte dici potest; et, Ego placeo, et, non ego placeo. Si enim adsit bonus intellectus, piusque pulsator, patebit utrumque, et nulla inter se repugnantia repellat intrantem.*

6. [Ib. 1, 11, 12.] *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.* Evangelium quod secundum hominem est, mendacium est. Omnis enim homo mendax (Psal. cxv, 11): quia quidquid veritatis invenitur in homine, non est ab homine, sed a Deo per hominem. Ideo jam quod secundum hominem est, nec Evangelium dicendum est: quale illi afferebant, qui in servitute ex libertate attrahebant eos quos Deus ex servitute in libertatem vocabat.

7. [Ib. 1, 13, 14.] *« Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo, quia supra modum*

persequerbar Ecclesiam Dei, et vastabam illam; et proficiebam in Judaismo supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum. » Si persequendo et vastando Ecclesiam Dei proficiebat in Judaismo, apparet contrarium esse Judaismo Ecclesiam Dei; non per illam spiritualem Legem quam acceperunt Judæi, sed per carnalem conversationem servitutis ipsorum. Et si amulator, id est, imitator paternarum suarum traditionum persequerbar Paulus Ecclesiam Dei, paternæ ipsius traditiones contrariæ sunt Ecclesiam Dei, non autem Legis illius culpa est; Lex enim spiritualis est (Rom. vii, 14), nec carnaliter se cogit intelligi: sed illorum vitium est, qui et illa quæ acceperunt, carnaliter sentiunt, et multa etiam sua tradiderunt, dissolventes, sicut Dominus dicit, mandatum Dei, propter traditiones suas (Matth. xv, 3).

8. [Ib. 1, 15-19.] *Cum autem placuit Deo, qui me segregavit de ventre matris meæ, et vocavit per gratiam suam, revelare Filium suum in me, ut annuntiarer eum in Gentibus, continuo non acquiesci carnī et sanguini.* Segregatur quodammodo de ventre matris, quisquis a carnalium parentum consuetudine cæca separatur: acquiescit autem carnī et sanguini, quisquis carnalibus propinquis et consanguineis suis carnaliter studentibus assentitur. *Neque veni in Jerusalem ad præcessores meos Apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascus. Deinde post annos tres, ascendi Jerusalem videre Petrum, et mansi apud illum diebus quindecim.* Si cum evangelizasset Paulus in Arabia, postea vidit Petrum, non ideo ut per ipsum Petrum disceret Evangelium; nam ante eum utique vidisset: sed ut fraternam charitatem etiam corporali notitia cumularet. *Alium autem Apostolorum non vidi, nisi Jacobum fratrem Domini.* Jacobus Domini frater, vel ex filii Joseph de alia uxore, vel ex cognatione Mariæ matris ejus debet intelligi.

9. [Ib. 1, 20-24.] *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.* Qui dicit, *Ecce coram Deo, quia non mentior*, jurat utique. Et quid sanctius hac juratione? Sed non est contra præceptum juratio quæ a malo est, non jurantis, sed incredulitatis ejus cui jurare cogitur. Nam hinc intelligitur ita Dominum prohibuisse a jurando, ut quantum in ipso est quisque non juret: quod multi faciunt in ore habentes jurationem tanquam magnum aut suave aliquid. Nam utique Apostolus noverat præceptum Domini, et juravit tamen. Non enim audiendi sunt, qui has jurationes esse non putant. Quid enim facient de illa, *Quotidie morior, per gloriam vestram, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro* (I Cor. xv, 31)? quam græca exemplaria manifestissimam jurationem esse convincunt (a). Quantum ergo in ipso est, non jurat Apostolus: non enim appetit jurationem cupiditate aut delectatione jurandi. *Amplius est enim quam, Est, est; Non, non;* et ideo a malo est (Matth. v, 37), sed infirmitatis aut incredulitatis eorum qui non aliter

(a) vid. lib. 1 de Serm. Dom. in monte, cap. 17, n. 31.

invenitur ad fidem. *Deinde veni in partes Syriae, et Cilicis. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ in Christo sunt.* Animadvertendum, non in sola Jerosolyma Judæos in Christum credidisse, nec tam paucos fuisse, ut Ecclesiis Gentium miscerentur; sed tam multos, ut ex illis Ecclesiæ fierent. *Tantum autem audientes erant quia qui aliquando nos persequabatur, nunc evangelizat fidem quam aliquando vastabat; et in me magnificabant Deum.* Hoc est quod dicebat, non se placere hominibus, utique per seipsum, sed ut in illo magnificaretur Deus: hoc est quod etiam Dominus dicit, *Luceant opera vestra coram hominibus, ut videant bona facta vestra, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est (Matth. v, 16).*

10. [lb. II, 1, 2.] *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Jerosolymam cum Barnaba, assumpto etiam Tito.* Tanquam testimoniis pluribus agit, cum etiam istos nominat. *Ascendi autem secundum revelationem:* ne moveret eos quare vel tunc ascenderit, quo tam diu non ascenderat. Quapropter si ex revelatione ascendit, tunc proderat ut ascenderet. *Et exposui illis Evangelium quod prædico in Gentibus; seorsum autem his qui videntur.*¹ Quod seorsum exposuit Evangelium eis qui eminebant in Ecclesia, cum jam illud exposuisset coram omnibus, non ideo factum est, quod aliqua falsa dixerat, ut seorsum paucioribus vera diceret: sed aliqua tacerat, quæ adhuc parvuli portare non poterant; quilibus se ad Corinthios lac dicit dedisse, non escam (I Cor. III, 2). Falsum enim dicere nihil licet; aliquando autem aliquid veri tacere, utile est. Perfectionem ipsius opus erat ut scirent cæteri Apostoli. Non enim sequebatur ut, si fidelis esset, veramque et rectam teneret fidem, jam etiam apostolus esse deberet. Illud autem quod subjungit, *Ne forte in vacuum curro, aut cucurri,* non ad illos cum quibus seorsum contulit Evangelium, sed ad istos quibus scribit, quasi per interrogationem dictum intelligendum est; ut ex eo apparet non eum in vacuum currere aut cucurrisse, quia jam etiam attestatione cæterorum nihil ab Evangelii veritate dissentire approbatur.

11. [lb. II, 3-5.] *Sed neque Titus qui mecum erat, inquit, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi.* Quamvis Titus Græcus esset, et nulla eum consuetudo aut cognatio parentum circumcidi cogeret, sicut Timotheum, facile tamen etiam istum circumcidi permisisset Apostolus. Non enim tali circumcissione salutem docebat auferri, sed si in ea constitueretur spes salutis, hoc esse contra salutem ostendebat. Poterat ergo ut superfluum æquo animo tolerare, secundum sententiam quam alibi dixit: *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei (I Cor. VII, 19).* Propter subintroductos autem falsos fratres non est compulsus Titus circumcidi: id est, non

¹ Lovanienses codicis Amandiænsis auctoritate reponunt, *his qui videbantur esse aliquid.* Cæteris tamen libris abest, esse aliquid, quo etiam in antiquis Corbelensibus Bibliis caret vulgata; atque hæc ibi habet, *his qui videbantur,* sicque tres Mss. hic: at alii octo, necnon Am. et Er., *his qui videntur.* Porro in greco est, *istis docentis,* id est eis qui evincunt in Ecclesia, ut interpretatur Augustinus.

ei potuit extorqueri ut circumcideretur, quia illi qui subintroierunt, dicit, *prosculture libertatem eorum, vehementer observabant, et cupiebant circumcidi Titum, ut jam circumcisionem, etiam ipsius Pauli attestatione et consensione, tanquam saluti necessariam prædicarent; et sic eos, ut ait, in servitutem redigerent,* id est, sub onera Legis servilia revocarent. *Quibus se nec ad horam, id est, nec ad tempus cessasse dicit subjectioni, ut veritas Evangelii permaneret ad Gentes.*

12. [lb. II, 6-9.] Denotabant autem suspectamque haberi volebant invidi apostolum Paulum, quod aliquando persecutor Ecclesiarum fuerit; et ideo dicit. *De his autem qui videntur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest.* Quia et qui videntur esse aliquid, carnalibus hominibus videntur esse aliquid: nam non sunt ipsi aliquid. Et si enim boni ministri Dei sunt, Christus in illis est aliquid, non ipsi per se. Nam si ipsi per se essent aliquid, semper fuissent aliquid. *Quales aliquando fuerint,* id est, quia et ipsi peccatores fuerunt, nihil sua dicit interesse: quia *Deus hominis personam non accipit,* id est, sine personarum acceptione omnes ad salutem vocavit, non reputans illis delicta eorum. Et ideo absentibus illis qui priores facti erant apostoli, Paulus a Domino perfectus est: ut quando cum eis contulit, nihil esset quod perfectioni ejus adderent; sed potius viderent eundem Dominum Jesum Christum, qui sine personarum acceptione salvos facit, hoc dedisse Paulo ut ministraret Gentibus, quod etiam Petro dederat ut ministraret Judæis. Non ergo inventi sunt in aliquo dissentire ab illo, ut cum ille se perfectum Evangelium accepisse diceret, illi negarent, et aliquid vellent tanquam imperfecto addere: sed e contrario pro reprehensoribus imperfectionis, approbatores perfectionis fuerunt. *Et dederunt dexteram societatis,* id est, consenserunt in societatem, et parerunt voluntati Domini, consentientes ut Paulus et Barnabas irent ad Gentes, ipsi autem in circumcisionem, quæ præputio, id est, Gentibus contraria videtur. Nam etiam sic potest intelligi, quod ait, *e contrario,* ut ordo iste sit: *Mihi enim qui videntur aliquid, nihil apposuerunt*¹, sed e contrario, ut nos quidem in Gentes iremus, quæ sunt contrariæ circumcissioni, ipsi autem in circumcisionem, consenserunt mihi et Barnabæ; hoc est, *dexteram societatis nobis dederunt.*

13. Neque in contumeliam præcessorum ejus putet quis ab eo dictum, *Qui videntur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest.* Et illi enim tanquam spirituales viri volebant resisti carnalibus, qui putabant aliquid ipsos esse, et non potius Christum in eis; multumque gaudebant, cum persuaderetur hominibus, et seipsos præcessores Pauli, sicut eundem Paulum, ex peccatoribus justificatos esse a Domino, qui personam hominis non accipit: quia Dei gloriam quærebant, non suam. Sed quia carnales et superbi homines, si quid de vita ipsorum præterita dicitur, irascuntur, et in contumeliam accipiunt; ex

¹ Am. Er. et Mss. decem, *mihi enim qui videntur, nihil apposuerunt; nec habent, aliquid.*

animo suo conjiciant Apostolos. Petrus autem et Jacobus et Joannes honoratiores in Apostolis erant, quia ipsis tribus se in monte Dominus ostendit in significatione regni sui, cum ante sex dies dixisset: *Sunt hic quidam de circumstantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis in regno Patris sui* (Matth. xvi, 28). Nec ipsi erant columnæ, sed videbantur. Noverat enim Paulus sapientiam ædificasse sibi domum, et non tres columnas constituisse, sed septem (Prov. ix, 4): qui numerus vel ad unitatem Ecclesiarum refertur (solet enim pro universo poni, sicut in Evangelio dictum est, *Accipiet in hoc sæculo septies [a] tantum* [Matth. xix, 29]; ac si diceret, *Quasi nihil habentes, et omnia possidentes* [II Cor. vi, 4]). Unde etiam Joannes ad septem scribit Ecclesias [Apoc. i, 4], quæ utique universalis Ecclesiæ personam gerunt; vel certe ad septenariam operationem Spiritus sancti magis refertur septenarius numerus columnarum, sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis, et timoris Dei (Isai. xi, 2, 3), quibus operationibus domus Filii Dei, hoc est, Ecclesia continetur.

14. [lb. ii, 10.] Quod autem ait, *Tantum ut pauperum memores essemus, quod et studui hoc ipsum facere*: communis cura erat omnibus Apostolis de pauperibus sanctorum, qui erant in Judæa, qui rerum suarum venditarum pretia ad pedes Apostolorum posuerant (Act. iv, 35). Sic ergo ad Gentes missi sunt Paulus et Barnabas, ut Ecclesiæ Gentium quæ hoc non fecerant, ministrarent, hortatione ipsorum, eis qui hoc fecerant: sicut ad Romanos dicit, *Nunc autem pergam Jerusalem ministrare sanctis*: placuit enim Macedoniae et Achaïæ communionem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem. Placuit enim illis, et debitorum eorum sunt. Si enim spiritualibus eorum communicaverunt Gentes, debent et in carnalibus ministrare eis (Rom. xv, 25-27).

15. [lb. ii, 11-16.] In nullam ergo simulationem Paulus lapsus erat, quia servabat ubique quod congruere videbat, sive Ecclesiis Gentium, sive Judæorum, ut nusquam auferret consuetudinem, quæ servata non impediabat ad obtinendum regnum Dei: tantum admonens ne quis in superfluis poneret spem salutis, etiam si consuetudinem in eis propter offensionem infirmorum custodire vellet. Sicut ad Corinthios dicit: *Circumcisus quis vocatus est? non adducat præputium. In præputio quis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat* (I Cor. vii, 18-20). Hoc enim ad eas consuetudines vel conditiones vitæ retulit, quæ nihil obsunt fidei bonisque moribus. Non enim si latro erat quisque cum vocatus est, debet in latrocinio permanere. Petrus autem cum venisset Antiochiam, objurgatus est a Paulo, non quia servabat consuetudinem Judæo-

rum, in qua natus atque educatus erat (quanquam apud Gentes eam non servaret): sed objurgatus est, quia Gentibus eam volebat imponere, cum vidisset quosdam venisse ab Jacobo, id est, a Judæa; nam Ecclesiæ Jerosolymitanæ Jacobus præfuit. Timens ergo eos qui adhuc putabant in illis observationibus salutem constitutam, segregabat se a Gentibus, et simulate illis consentiebat ad imponenda Gentibus illa onera servitutis: quod in ipsius objurgationis verbis satis apparet. Non enim ait, *Si tu, cum Judæus sis, Gentiliter, et non Judaice vivis, quemadmodum rursus ad consuetudinem Judæorum reverteris? sed, quemadmodum, inquit, Gentes cogis judaizare?* Quod autem hoc ei coram omnibus dixit, necessitas coegit, ut omnes illius objurgatione sanarentur. Non enim utile erat errorem qui palam noceret, in secreto emendare. Huc accedit quod firmitas et charitas Petri, cui ter a Domino dictum est, *Amas me? pasce oves meas* (Joan. xxi, 15), objurgationem talem posterioris pastoris pro salute gregis libentissime sustinebat. Nam erat objurgatore suo ipse qui objurgabatur mirabilior, et ad imitandum difficilior. Facilius est enim videre quid in alio corrigas, atque id vituperando vel objurgando corrigere, quam videre quid in te corrigendum sit, libenterque corrigi, vel per te ipsum, nedum per alium; adde posteriorem, adde coram omnibus. Valet autem hoc ad magnum humilitatis exemplum, quæ maxima est disciplina christiana: humilitate enim conservatur charitas. Nam nihil eam citius violat quam superbia. Et ideo Dominus non ait, *Tollite jugum meum et discite a me* quoniam quadriduana de sepulcris cadavera exsusulto, atque omnia dæmonia de corporibus hominum morbosque depello, et cætera hujus modi: sed, *Tollite, inquit, jugum meum, et discite a me quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. xi, 29). Illa enim signa sunt rerum spiritualium: mitem autem esse et humilem charitatis conservatorem, res ipsæ spirituales sunt, ad quas per illa ducuntur, qui oculis corporis dediti fidem invisibilem, quia jam de notis usitatisque non possunt, de novis et repentinis visibilibus quærunt. Si ergo et illi qui cogebant Gentes judaizare, didicissent mites esse et humiles corde, quod a Domino Petrus didicerat; saltem correcto tanto viro et imitandum invitarentur, nec putarent Evangelium Christi justitiæ suæ tanquam debitum reddidit: sed scientes quoniam non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Christi Jesu, ut impleat opera Legis, adjuvante infirmitatem suam, non merito suo, sed gratia Dei; non exigent de Gentibus carnales Legis observationes, sed per ipsam gratiam fidei, spiritualia opera Legis eos implere posse cognoscerent. Quoniam ex operibus Legis, cum suis viribus ea quisque tribuerit, non gratiæ miserantis Dei, non justificabitur omnis caro, id est, omnis homo, sive omnes carnaliter sentientes. Et ideo illi, qui cum jam essent sub Læte, Christo crediderunt, non quia justi erant, sed ut justificarentur, venerunt ad gratiam fidei.

¹ Am. et Fr. consentientibus decem Mss., quæ utque universali Ecclesiæ.

(a) Forte in græco erat, *heptaplastona*.

¹ Ita Mss. At editi, *charitatis conservatio est, Res ipsæ, etc.*

16. *Ib. x. 22-24.* Peccatores autem nuncius Galatas respicit: *Iudei* per verbum quibus interpretatur. Interpretatio ista per se non deditur interpretari in eorum nomine. Sed non videtur et non. Secundum eorum sensum et rationem interpretatur. Non autem *Iudei*, et non et *Galatas peccatores*; et est, quia appellat peccatores cum non et ipse peccatores. Non ergo, inquit, autem *Iudei*, cum *Galatas* non peccatores, quos non peccatores appellat. Tamen et non peccatores in *Galatas* non creditur; et iustificatur per fidem *Christi*. Non autem quoniam iustificat, non enim peccatores. Sed hinc quia in *Christo* viderentur peccatores, peccatores? Quia, si per non erat, non querebant utique peccatores: sed, si et est, inquit, ergo *Galatas* peccatores nuncius est. Quod utique non potest dicere, quia et ipse qui iustificat non peccatores. *Galatas* non. Et Evangelium, in *Christo* creditur. Et non quod dixit. *Amis*, non videtur, sed cum quia dixit. Insuper autem superbiorem gloriam de operibus *Legis*, quod debetur et deberet et potest, ne gratia fides videtur non necessaria, si opera *Legis* etiam sine non possunt creditur. Et non peccatores est, in rursus ita edificat, dicens quod opera *Legis* etiam sine gratia iustitiam, et *Christi* non peccatores nuncius interpretatur. *Iudei* ergo non peccatores, in eorum quod destruxit. hoc eodem rursus edificat, peccatores nuncius interpretatur, quod ergo, quia *Christi* operibus salva, quam non edificat, peccatores te constituit? Sed etiam non destruit, quia destrui non potest. Hinc autem superbiorem vere destruxerat, constantiterque destruxerat, quia destrui poterat. Et ideo non ille peccator est, qui rem veram cum destrueret destruere, et postea veram esse ac destrui non posse cognoveret, tunc etiam et in ea edificaretur: sed ille peccator est, qui cum destruxit rem falsam, quia destrui poterat, cum rursus edificat.

17. [Ib. ii, 19-21.] Mortuum autem se Legi dicit, ut iam sub *Lege* non esset, sed tamen per *Legem*: sive quia *Iudaeus* erat, et tanquam per *Legem* acceperat, sicut postea manifestat (*Galat. iii. 24*). Hoc autem agitur per *perdugum*, ut non sit necessarius *perdugum*: sicut per ubera nutritur infans, ut iam uberibus non indigeat; et per navem pervenitur ad patriam, ut iam navis opus non sit. Sive per *Legem* spiritualiter Intellectam *Legi* mortuus est, ne sub ea carnaliter viveret. Nam hoc modo per *Legem* *Legi* ut morerentur volebat, cum eis paulo post ait, *Dicite mihi, sub Lege volentes esse, Legem non legisistis? Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit (Ib. iv, 21, 22), etc.*, ut per eandem *Legem* spiritualiter Intellectam morerentur carnalibus observationibus *Legis*. Quod autem adjungit, *Ut Deo vivam*; Deo vivit qui sub Deo est; *Legi* autem, qui sub *Lege* est: sub *Lege* autem vivit, in quantum quisque peccator est, id est, in quantum a veteri homine non est mutatus; sua enim vita vivit, et ideo *Lex* supra illum est; quia qui eam non implet, infra illam est. Nam *justo Lex postea non est (I Tim. i, 8)*, id est imposita, ut supra illum sit: in

illo est enim potius quam sub illa; quia non sua vita vivit, cui mandata *Lex* imponitur. Ut enim sic dicatur, qui quidem *Lex* vivit: quia cum dilectione iustitiae iure vivit, non proprio ac transitoria, sed omnium ac eterni generis vitam. Et ideo *Paulo* non erat *Lex* imponenda, quia dicit, *Vivo enim iam non est. non est in me Corruptio*. Quis ergo videtur *Christo* *Legem* imponere, qui vivit in *Paulo*? Non enim videtur quia dicit, *Christus* non recte vivere, ut ei mandata *Lex* imponenda sit. Quod autem non sit, inquit, in opere: quia non potest dicere *Christus* adhuc mortaliter vivere, vita autem in carne mortalis est; in fide, inquit, non *Filius Dei*: et etiam sic *Christus* vivit in credente, habitans in interiori homine per fidem. *Epistolam. ii, 26, 27.*, ut postea per speciem implet eam, cum abieritiam suam mutavit a vita illi *Cor. v, 6*. Ut autem est videtur quod vivit in illo *Christus*, et quod in carne vivens in fide vivit *Filius Dei*, non merita sui esse, sed gratia ipsius: *Qui me, inquit, dilexit, et tradidit seipsum pro me. Pro quo utique, nisi pro peccatore, ut eum iustificaret? Et dicit hoc qui Iudeus natus et educatus erat, et abundantiam abundanter existimat peccatorum suorum traditionem. Ergo si et pro talibus se tradidit *Christus*, etiam ipsi peccatores erant. Non ergo meritis iustitiae suae datum dicitur, quod non opus erat iustis dari. Non enim nisi vocare iustus, ait Dominus, sed peccatores (*Matth. ix, 13*): ad hoc utique, ne sint peccatores. Si ergo *Christus* me dilexit, et tradidit seipsum pro me; non irritam facio gratiam Dei, ut dicam per *Legem* esse iustitiam. Nam si per *Legem* iustitia, ergo *Christus* gratis mortuus est: id est, sine causa mortuus est, quando per *Legem*, id est per opera *Legis* quibus *Iudei* confidebant, posset esse iustitia in hominibus. Gratia autem mortuum *Christum* nec illi dicunt quos refellit, quoniam *Christianos* se volebant haberi. Non ergo recte per illa *Legis* opera *Christianos* iustificari debebant.*

18. [Ib. iii, 1.] Quibus recte dicit, *O stulti Galatas, quis vos fascinat?* Quod non recte diceretur de his qui nunquam profecissent, sed de his qui ex profectu defecissent. Ante quorum oculos *Christus Jesus* proscriptus est, crucifixus: hoc est, quibus videns *Christus Jesus* hereditatem suam possessionemque suam amisit; his utique auferentibus eam, Dominamque inde expellentibus, qui ex gratia *Dei* per quam *Christus* possidet Gentes, ad *Legis* opera eos qui crediderant retrocabant, auferendo illi possessionem suam, id est, eos in quibus iure gratiae fideique inhabitabat. Quod in ipsis *Galatis* accidisse vult videri *Apostolus*: nam ad hoc pertinet quod ait, *Ante quorum oculos*. Quid enim tam ante oculos eorum contigit, quam quod in ipsis contigit? Cum autem dixisset, *Jesus Christus proscriptus est*, addidit, *crucifixus*: ut hinc eos maxime moveret, cum considerent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amittebat; ut parum esset gratis eum mortuum, quod superius dixerat. Illud enim ita sonat, tanquam non pervenerit ad sic aliquot *Mss.* At editti, *ipsam quodammodo legem vivit.*

possessionem, pro qua sanguinem dedit. Proscripto autem etiam quæ tenebat, auferuntur: sed hæc proscriptio non obest Christo, qui etiam sic per divinitatem Dominus est omnium; sed ipsi possessioni, quæ hujus gratiæ cultura caret.

19. Hinc jam incipit demonstrare quemadmodum gratia fidei sufficiat, ad justificandum sine operibus Legis; ne quis diceret non se quidem operibus Legis tantum totam hominis justificationem tribuere, sed neque tantum gratiæ fidei, ex utroque autem perfici salutem. Sed hæc quæstio ut diligenter tractetur, ne quis fallatur ambiguo, scire prius debet opera Legis bipartita esse. Nam partim in sacramentis, partim vero in moribus accipiuntur. Ad sacramenta pertinent, circumcisio carnis, sabbatum temporale, neomeniæ, sacrificia, atque omnes hujusmodi innumeræ observationes. Ad mores autem, *Non occides, Non machaberis, Non falsum testimonium dices* (Exod. xx, 13-16), et talia cætera. Nunquidnam ergo Apostolus ita potest non curare utrum christianus homicida aut mœchus sit, an castus atque innocens; quemadmodum non curat utrum circumcisus carne, an præputiatus sit? Nunc ergo de his operibus maxime tractat, quæ sunt in sacramentis, quanquam et illa interdum se admiscere signifiçet. Prope finem autem Epistolæ, de his separatim tractabit, quæ sunt in moribus: et illud breviter, hoc autem diutius. Hæc enim onera potius imponi (a) Gentibus quorum utilitas in intellectu est: nam hæc omnia exponuntur Christianis, ut quid valeant, tantum intelligant, non etiam facere cogantur. In observationibus autem, si non intelligantur, servitus sola est; qualis erat in populo Judæorum, et est usque adhuc: si autem et observentur illa, et intelligantur, non modo nihil obsunt, sed etiam prosunt aliquid, si temporibus congruant; sicut ab ipso Moyse Prophetisque observata sunt, congruentibus illi populo, cui adhuc talis servitus utilis erat, ut sub timore custodiretur. Nihil enim tam pie terret animam, quam sacramentum non intellectum: intellectum autem, gaudium pium parit, et celebratur libere, si opus est temporibus; aliter autem non est opus, cum suavitate spirituali tantummodo legitur, et tractatur. Omne autem sacramentum cum intelligitur, aut ad contemplationem veritatis refertur, aut ad bonos mores. Contemplatio veritatis in solius Dei dilectione fundata est: boni mores in dilectione Dei et proximi, in quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ (Matth. xxii, 37-40). Nunc igitur quemadmodum circumcisio carnis, et cætera hujusmodi Legis opera, ubi jam gratia fidei est, non sint necessaria, videamus.

20. [Ib. iii, 2-9.] *Hoc solum, inquit, volo discere a vobis: Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Respondetur: Utique ex auditu fidei. Ab Apostolo enim prædicata est eis fides, in qua prædicatione utique adventum et præsentiam sancti Spiritus senserant: sicut illo tempore in novitate invitationis ad fidem etiam sensibilibus miraculis præsentia sancti Spiritus apparebat, sicut in Actibus Apostolo-

(a) Forte, prohibet imponi, aut, potius exponit.

rum legitur (Act. ii). Hoc autem factum erat apud Galatas antequam isti ad eos pervertendos et circumcidendos venissent. Iste ergo sensus est: Si in illis operibus Legis esset salus vestra, non vobis Spiritus sanctus nisi circumcisus daretur. Deinde intulit: *Sic stulti estis, ut cum spiritu cæperitis, nunc carne consummemini.* Hoc est quod superius in exordio dixerat: *Nisi aliqui sunt conturbantes vos, et volentes convertere Evangelium Christi* (Galat. i, 7). Conturbatio enim ordini contraria est: ordo est autem a carnalibus ad spiritualia surgere, non ab spiritualibus ad carnalia cadere, sicut istis acciderat. Et hæc est Evangelii conversio retrorsus: quod quia bonum non est, non est Evangelium, cum hoc annuntiat. Quod autem dicit, *Tanta passi estis*; multa jam pro fide toleraverant, non timore, tanquam sub Lege positi, sed magis in ipsis passionibus charitate timorem vicerant: quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus eorum per Spiritum sanctum quem acceperunt (Rom. v, 5). *Sine causa* ergo, inquit, *tanta passi estis*, qui ex charitate, quæ in vobis tanta sustinuit, ad timorem relabi vultis. *Si tamen sine causa tanta passi estis.* Quod enim sine causa factum dicitur, superfluum est; superfluum autem nec prodest, nec nocet: hoc vero videndum est, ne ad perniciem valeat. Non enim hoc est non surgere, quod est cadere: quamvis isti nondum cecidissent, sed jam inclinarentur ut caderent. Nam utique adhuc in eis Spiritus sanctus operabatur, sicut consequenter dicit: *Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et virtutes operatur in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei?* Respondetur, Utique ex auditu fidei, sicut superius tractatum est. Deinde adhibet exemplum patris Abraham, de quo in Epistola ad Romanos uberius apertiusque disertum est (Rom. iv, 3). Hoc enim maxime in eo victoriosum est, quod antequam circumcideretur, deputata est fides ejus ad justitiam, et ad hoc rectissime refertur quod ei dictum est, *Quia benedicentur in te omnes gentes* (Gen. xxii, 18): imitatio utique fidei ejus, qua justificatus est etiam ante sacramentum circumcisionis, quod ad fidei signaculum accepit¹, et ante omnem servitatem Legis, quæ multo post data est.

21. [Ib. iii, 10-12.] Quod autem ait, *Quicumque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt Legis*; sub timore vult intelligi, non in libertate: ut scilicet corporali præsentique vindicta vindicaretur in eos qui non permanerent in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, ut facerent ea; huc quoque accederet, ut in ipsa corporum pœna etiam maledicti ignominiam formidarent. Ille autem justificatur apud Deum, qui eum gratis colit, non scilicet cupiditate appetendi aliquid ab ipso præter ipsum, aut timore amittendi. In ipso enim solo vera nostra beatitudo atque perfecta est; et quoniam invisibilis est oculis carnis, fide colitur, quamdiu in hæc carne vivimus, sicut supra dixit, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei* (Galat. ii, 20); et ipsa est justitia. Quo pertinet quod dictum est, *Quia justus ex fide vivit.* Hinc enim

¹ Mss. novem, quod fidei signaculum accepit; prætermisso, ad.

ostendere voluit quia in Lege nemo justificatur, quia scriptum est justum ex fide vivere. Quare intelligendum est in Lege, quod nunc ait in operibus Legis, dictum esse; et hoc istis qui in circumcisione carnis et talibus observationibus continentur: in quibus qui vivit, ita in Lege est, ut sub Lege vivat. Sed Legem, ut dictam est, pro ipsis operibus Legis nunc posuit, quod in posterioribus manifestatur. Ait enim: *Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in illis*. Non ait, Qui fecerit eam, vivet in ea; ut intelligas Legem in hoc loco pro ipsis operibus positam. Qui autem vivebant in his operibus, timebant utique ne, si non ea fecissent, lapidationem, vel crucem, vel aliquid hujusmodi paterentur. Ergo *qui fecerit ea, inquit, vivet in illis*; id est, habebit præmium, ne ista morte puniatur. Non ergo apud Deum, cujus ex fide si quis in hac vita vixerit, cum hinc excesserit, tunc eum magis habebit præsentissimum præmium¹. Non itaque ex fide vivit, quisquis præsentia quæ videntur, vel cupit, vel timet; quia fides Dei ad invisibilia pertinet, quæ post dabuntur. Nam est ista quædam in operibus Legis justitia (quando sine suo præmio relicta non est), ut qui fecerit ea, vivat in eis. Unde et ad Romanos dicit: *Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non ad Deum (Rom. iv, 2)*. Aliud est ergo, non justificari; aliud, non justificari apud Deum. Qui omnino non justificatur, nec illa servat quæ temporale habent præmium, nec illa quæ æternum: qui autem in operibus Legis justificatur, non apud Deum justificatur; quia temporalem inde expectat visibilemque mercedem. Sed tamen est etiam ista, ut dixi, quædam, ut sic dicam, terrena carnalisque justitia: nam et ipse Apostolus eam justitiam vocat, cum alibi dicit, *Secundum justitiam quæ in Lege est, conversatus qui fuerim sine querela (Philipp. iii, 6)*.

22. [Ib. iii, 13, 14.] Propterea Dominus Jesus Christus jam libertatem daturus credentibus, quædam earum observationum non servavit ad litteram. Unde etiam cum salbato esurientes discipuli spicas evulsissent, respondit indignantibus, Dominum esse Filium hominis etiam sabbati (*Matth. xii, 1-8*). Itaque illa carnaliter non observando, carnalium conflagravit invidiam; et suscepit quidem pœnam propositam illis, qui ea non observassent, sed ut credentes in se talis pœnæ timore liberaret: quo pertinet quod adjungit, *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Quæ sententia spiritualiter intelligentibus sacramentum est libertatis: carnaliter autem sentientibus, si Judæi sunt, jugum est servitutis; si pagani aut hæretici, velamentum est cæcitat. Nam quod quidam nostri minus in Scripturis eruditi, sententiam istam nimis timentes, et Scripturas veteres debita pietate approbantes, non putant hoc de Domino esse dictum, sed de Juda traditore

ejus: aiunt enim propterea non esse dictum, *Maledictus omnis*, qui figitur in ligno; sed, *qui pendet in ligno*; quia non hic Dominus significatus est, sed ille qui se laqueo suspendit: nimis errant, nec attendunt se contra Apostolum disputare, qui ait, *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Qui ergo pro nobis factus est maledictum, ipse utique pependit in ligno, id est, Christus, qui nos liberavit a maledicto Legis; ut non jam timore justificaremur in operibus Legis, sed fide apud Deum, quæ non per timorem, sed per dilectionem operatur. Spiritus enim sanctus, qui hoc per Moysen dixit, utrumque providit¹, ut et timore visibilis pœnæ custodirentur qui nondum poterant ex invisibili fide vivere; et ipse timorem istam solveret suscipiendo quod timebatur, qui timore sublato donum dare poterat charitatis. Nec in hoc quod maledictus est appellatus qui pendet in ligno, contumelia in Dominum putanda est. Ex parte quippe mortali pependit in ligno: mortalitas autem unde sit, notam est credentibus; ex pœna quippe est, et maledictione peccati² primi hominis, quam Dominus suscepit, et peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum (*1 Petr. ii, 24*). Si ergo diceretur, Mors maledicta est; nemo exhorresceret: quid autem nisi mors Domini pependit in ligno, ut mortem moriendo superaret? eadem igitur maledicta, quæ victa est. Item si diceretur, Peccatum maledictum est; nemo miraretur: quid autem pependit in ligno, nisi peccatum veteris hominis, quod Dominus pro nobis in ipsa carnis mortalitate suscepit? Unde nec erubuit nec timuit Apostolus dicere, peccatum eum fecisse pro nobis, addens, *Ut de peccato condemnaret peccatum (Rom. vii, 5)*. Non enim et vetus homo noster simul crucifigeretur, sicut idem apostolus alibi dicit, nisi in illa morte Domini peccati nostri figura penderet, ut evacuaretur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato (*Id. vi, 6*). In cujus peccati et mortis figura, etiam Moyses in eremo super lignum exaltavit serpentem (*Num. xxi, 9*). Persuasione quippe serpentis homo in damnationem mortis cecidit. Itaque serpens ad significationem ipsius mortis, convenienter in ligno exaltatus est: in illa enim figura mors Domini pendeat in ligno. Quis autem abhorreret, si diceretur, Maledictus serpens qui pendet in ligno? Et tamen mortem carnis Domini præfigurans serpens pendeat in ligno, cui sacramento ipse Dominus attestatus est, dicens: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium hominis super terram (Joan. iii, 14)*. Non enim et hoc in contumeliam Domini Moysen fecisse aliquis dixerit, cum tantam in ea cruce salutem hominum esse cognosceret, ut non ob aliud ad ejus indicium serpentem illum erigere juberet, nisi ut eum intuentes qui morsi a serpentibus

¹ Editi, *providit*. Melius Mss., *providit*.

² Editi: *Ex pœna quippe est et maledictio peccati*. Mss. duo, *et maledictio peccato*. Item duo, *maledicti peccati*; omissa particula, et. Nos cum aliis novem Mss., et maledictione peccati.

¹ Lov., *habebit præstantissimum præmium*. Alii codices, *præsentissimum præmium*.

moritur² erant, continuo sanarentur. Nec propter aliud ille serpens æneus factus erat, nisi ut permanens passionis Domini fidem significaret. Etiam vulgo quippe dicuntur ænea, quorum numerus manet. Si enim obliti essent homines, et oblitteratum esset de memoria temporis, quod Christus pro hominibus mortuus est, vere morerentur: nunc autem tanquam ænea permanet crucis fides, ut cum alii moriantur, alii nascantur, ipsam tamen sublimem permanere inveniant, quam intuendo sanentur. Non igitur mirum si de maledicto vicit maledictum, qui vicit de morte mortem, et de peccato peccatum, de serpente serpentem. Maledicta autem mors, maledictum peccatum, maledictus serpens; et hæc omnia in cruce triumphata sunt. *Maledictus igitur omnis qui pendet in ligno.* Quia ergo non ex operibus Legis, sed ex fide justificat Christus credentes in se, timor maledictionis crucis ablati est: charitas benedictionis Abraham propter exemplum fidei permanet ad Gentes. *Ut annuntiationem,* inquit, *spiritus per fidem accipiamus:* id est, ut non quod timetur in carne, sed quod spiritu diligitur, creditur annuntietur.

23. [Ib. III, 15-18.] Unde etiam testamenti humani mentionem facit, quod utique multo est infirmius quam divinum. *Tamen hominis confirmatum testamentum,* inquit, *nemo irritum facit, aut superordinat.* Quia cum testator mutat testamentum, non confirmatum mutat: testatoris enim morte confirmatur. Quod autem mors testatoris valet ad confirmandum testamentum ejus, quia consilium mutare jam non potest; hoc incommutabilitas promissionis Dei valet ad confirmandam hæreditatem Abraham, cujus fides deputata est ad justitiam (Rom. IV, 9). Et ideo semen Abraham, cui dicitur sunt promissiones, Christum dicit Apostolus, hoc est omnes Christianos fide imitantes Abraham: quod ad singularitatem redigit, commendando quod non dictum est, *Et seminibus,* sed, *Semini tuo;* quia et una est fides, et non possunt similiter justificari qui vivunt ex operibus carnaliter, cum his qui vivunt ex fide spiritualiter. Vincuntur autem quod infert, Lex nondum data erat, nec posset post tot annos ita dari, ut antiquas Abraham promissiones irritas faceret. Si enim Lex justificat, non est justificatus Abraham, qui multum ante Legem fuit. Quod quia dicere non possunt, coguntur fateri non Legis operibus justificari hominem, sed fide. Simul etiam nos cogit intelligere, omnes antiquos qui justificati sunt, ex ipsa fide justificatos. Quod enim nos ex parte præteritum, id est, primum adventum Domini; ex parte futurum, id est, secundum adventum Domini credendo salvi efficiamur: hoc totum illi, id est, utrumque adventum futurum credebant, revelante sibi Spiritu sancto, ut salvi fierent. Unde est etiam illud: *Abraham concepit diem meum videre, et vidit, et gavisus est* (Joan. VIII, 56).

24. [Ib. III, 19, 20.] Sequitur quæstio satis necessaria: Si enim fides justificat, et priores sancti, qui apud Deum justificati sunt, per ipsam justificati sunt, quid opus erat Legem dari? Quam questionem tractavit SANCT. AUGUST. III.

ctandam sic intulit, interrogans, et dicens, *Quid ergo?* Hucusque enim interrogatio est: deinde inferitur responsio, *Lex transgressionis gratia proposita est, donec veniret,* inquit, *semen cui promissum est, dispositum per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus vero unus est* (a). Mediatorem Jesum Christum secundum hominem dici, ex illa ejusdem apostoli sententia sit planius, cum ait: *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (I Tim. II, 5). Mediator ergo inter Deum et Deum esse non posset, quia unus est Deus: mediator autem unius non est, quia inter aliquos medius est. Angeli porro, qui non lapsi sunt a conspectu Dei, mediatores non opus habent, per quem reconciliantur. Item angeli qui nullo suadente spontanea prævaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. Restat ergo ut qui mediatore superbo diabolo superbiam persuadente dejectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur. Nam si Filius Dei in naturali æqualitate Patris manere vellet, nec se exinaniret, formam servi accipiens (Philipp. II, 7); non esset mediator Dei et hominum: quia ipsa Trinitas unus Deus est, eadem in tribus, Patre et Filio et Spiritu sancto, deitatis æternitate et æqualitate constante. Sic itaque unicus Filius Dei, mediator Dei et hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum, et majestatem suam usque ad humana deposuit, et humilitatem humanam usque ad divina subvexit, ut mediator esset inter Deum et homines homo per Deum ultra homines. Ipse est enim speciosus formæ præ filiis hominum, et unctus oleo exultationis præ participibus suis (Psal. XLIV, 33). Sanati sunt ergo ab impietate superbæ, ut reconciliarentur Deo, quicumque homines humilitatem Christi, et per revelationem antequam fieret, et per Evangelium posteaquam facta est, credendo dilexerunt, diligendo imitati sunt. Sed hæc justitia fidei, quia non pro merito data est hominibus, sed pro misericordia et gratia Dei, non erat popularis antequam Deus homo inter homines nasceretur. *Semen autem cui promissum est,* populum significat; non illos paucissimos qui revelationibus eam futuram cernentes, quamvis per eandem salvi fierent, populum tamen salvum facere non poterant. Qui populus sane, si per totum orbem consideretur (nam de toto orbe Ecclesiam Jerusalem cœlestem congregat¹), pauci sunt, quia via angusta paucorum est: in unum tamen congregati, quotquot existere potuerunt, ex quo Evangelium prædicatur, et quotquot poterunt usque in finem sæculi per omnes gentes, adjunctis sibi etiam illis, quamvis paucissimis, qui ex fide Domini, fide prophetica², ante ambos adventus ejus salutem gratiæ perceperunt, implent sanctorum beatissimum civitatis sempiternæ statum. Superbienti ergo populo Lex posita est, ut quoniam gratiam cha-

¹ Tres Mss., *Ecclesia Jerusalem cœlestem congregat. Unus, Ecclesia in Jerusalem cœlestem congregatur.*

² Sic Mss. At Lov., *ex fide Domini per prophetiam.*

(a) I Retract. cap. 24, n. 2.

ritatis nisi humilitas accipere non posset, et sine hac gratia nullo modo præcepta Legis impleret, transgressionem humiliaretur, ut quæreret gratiam, nec se suis meritis salvum fieri, quod superbum est, opinaretur; ut esset non in sua potestate et viribus justus, sed in manu Mediatoris justificantis impium. Per Angelos autem ministrata est omnis dispensatio Veteris Testamenti, agente in eis Spiritu sancto, et ipso Verbo veritatis, nondum incarnato, sed nunquam ab aliqua veridica administratione recedente. Quia per Angelos disposita est illa dispensatio Legis, cum aliquando suam, aliquando Dei personam, sicut Prophetarum etiam mos est, agerent; perque illam Legem morbos ostendentem, non auferentem, etiam prævaricationis crimine contrita est superbia: *dispositum est per Angelos semen in manu Mediatoris*, ut ipse liberaret a peccatis, jam per transgressionem Legis coactos confiteri opus sibi esse gratiam et misericordiam Domini, ut sibi peccata dimitterentur, et in nova vita per eum, qui pro se sanguinem fudisset, reconciliarentur Deo.

25. [Ib. III, 21, 22.] In istis enim erat per transgressionem Legis confringenda superbia, qui gloriantes de patre Abraham, quasi naturalem se jactabant habere justitiam, et merita sua in circumcissione cæteris gentibus tanto perniciosius, quanto arrogantius præferebant. Gentes autem facillime etiam sine hujusmodi Legis transgressionem humiliarentur. Homines enim nullam ex parentibus originem justitiæ se trahere prævidentes, simulacrorum etiam servos invenit evangelica gratia. Non enim, sicut istis dici poterat non fuisse illam justitiam parentum eorum in colendis idolis, quam esse arbitrabantur, ita etiam Judæis dici poterat falsam fuisse justitiam patris Abraham. Itaque illis dicitur: « Facite ergo fructum dignum poenitentiae: et ne dixeritis vobis, Patrem habemus Abraham. Potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham » (Matth. III, 8, 9). Istis autem dicitur: « Propter quod memores estis quia vos aliquando Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a societate Israel, et peregrini testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo » (Ephes. II, 11, 12). « Denique illic infideles de oliva sua fracti, hic autem fideles de oleastro in olivam illorum inserti esse monstrantur (Rom. XI, 17). Illorum ergo erat de Legis transgressionem atterenda superbia. Sicut ad Romanos cum Scripturarum verbis peccata eorum exaggerasset, *Scitis autem*, inquit, *quoniam quæcumque Lex dicit, his qui in Lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, et reus fiat omnis mundus Deo* (Id. III, 19): Judæi scilicet de transgressionem Legis, et Gentes de impietate sine Lege. Unde et iterum ait: *Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem, ut omnibus miseretur* (Id. XI, 32). Hoc et nunc dicit, refricans ipsam quæstionem: *Lex ergo adversus pro-*

¹ sic plures MSS. At editi, per angelos, sed in manu.

missa Dei? Absit. Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Non ergo Lex data est ut peccatum auferret, sed ut sub peccato omnia concluderet. Lex enim ostendebat esse peccatum, quod illi per consuetudinem cæcati, possent putare justitiam: ut hoc modo humiliati, cognoscereut non in sua manu esse salutem suam, sed in manu Mediatoris. Maximo quippe humilitas revocat, unde nos deiecit superbia. Et ipsa humilitas est accommodata percipiendæ gratiæ Christi, qui singulare humilitatis exemplum est.

26. [Ib. III, 23.] Nec quisquam hic tam imperite dixerit: Cur ergo non profuit Judæis, quod per Angelos Legem ministrantes, in manu Mediatoris dispositi sunt? Profuit enim, quantum dici non potest. Quæ enim Gentium Ecclesiæ venditarem rerum suarum pretia ad pedes Apostolorum posuerunt, quod tot millia hominum tam repente fecerunt (Act. IV, 34)? Nec turbæ infidelium considerandæ sunt: omnis enim area multis partibus ampliorem habet paleam, quam frumentum. Unde autem etiam illa ejusdem apostoli verba ad Romanos, nisi de sanctificatione Judæorum? *Quid ergo? numquid repulit Deus plebem suam? Absit. Nam et Ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præcivit* (Rom. XI, 1, 2). Cum autem laudaret præ cæteris Ecclesiis Gentium Ecclesiam Thessalonicensium, similes eos factos ait Ecclesiis Judææ; quia multa a contribulibus suis pro fide passi erant, quomodo et illi a Judæis (I Thess. II, 14). Hinc est et illud, quod paulo ante commemoravi, quod ait ad Romanos: *Si enim spiritualibus eorum communicaverunt Gentes, debent et in carnalibus ministrare eis* (Rom. XV, 27). De ipsis ergo Judæis etiam consequenter dicit: *Prius autem quam veniret fides, sub Lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ postea revelata est.* Ut enim tam prope invenirentur, et tam de proximo ad Deum venditis suis rebus accederent, quod Dominus eis præcepit qui vellent esse perfecti (Matth. XXII, 21), Lege ipsa factum est, sub qua custodiebantur, *conclusi in eam fidem, id est in adventum ejus fidei, quæ postea revelata est*: conclusio enim eorum erat timor unius Dei. Et quod prævaricatores ipsius Legis inventi sunt, non ad perniciem, sed ad utilitatem valuit eis qui crediderunt: cognitio enim majoris agritudinis, et desiderari medicum vehementius fecit, et diligi ardentius. Cui omnia plurimum dimittitur, plurimum diligit (Luc. VII, 43, 47).

27. [Ib. III, 24-27.] *Itaque Lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo*: hoc est, quod ait, *Sub Lege custodiebamur conclusi in ea* (Galat. III, 23). *Postquam venit fides, jam non sumus sub pædagogo.* Eos ergo nunc reprehendit, qui faciunt irritam gratiam Christi: quasi enim nondum venerit, qui vocaret in libertatem, sic adhuc volunt esse sub pædagogo. Quod autem filios Dei dicit esse omnes per fidem, quia induerunt Christum, quicumque in Christo baptizati sunt; ad

hoc valet, ne Gentes de se desperarent, quia non custodiebantur sub pædago, et ideo se filios non putarent: sed per fidem induendo Christum, omnes fiunt filii; non natura, sicut unicus Filius, qui etiam Sapientia Dei est; neque præpotentia et singularitate¹ susceptionis ad habendam naturaliter et agendam personam Sapientia, sicut ipse Mediator unum cum ipsa suscipiente Sapientia sine interpositione alicujus mediatoris effectus: sed filii fiunt participatione sapientia, id præparante atque præstante Mediatoris fide: quam fidei gratiam nunc indumentum vocat, ut Christum induti sint, qui in eum crediderunt, et ideo filii Dei fratresque ejus Mediatoris effecti sunt.

28. [Ib. III, 28, 29.] In qua fide non est distantia Judæi, neque Græci, non servi nequo liberi, non masculi et femina: in quantum enim omnes fideles sunt, omnes unum sunt in Christo Jesu. Et si hoc facit fides, per quam in hac vita juste ambulatur; quanto perfectius atque cumulatius id species ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem (I Cor. XIII, 12)? Nam nunc quamvis primitias habentes spiritus, qui vita est, propter justitiam fidei; tamen quia adhuc mortuum est corpus propter peccatum (Rom. VII, 23, 10), differentia ista vel Gentium, vel conditionis, vel ætus, jam quidem ablata est ab unitate fidei, sed manet in conversatione mortali; ejusque ordinem in hujus vitæ itinere servandum esse, et Apostoli præcipiunt, qui etiam regulas saluberrimas tradunt, quemadmodum secum vivant pro differentia gentis Judæi et Græci; et pro differentia conditionis, domini et servi; et pro differentia ætus, viri et uxores², vel si qua talia cætera occurrunt: et ipse prior Dominus, qui ait, *Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt, et Deo quæ Dei sunt* (Matth. XXII, 21). Alia sunt enim quæ servamus in unitate fidei sine illa distantia, et alia in ordine vitæ hujus tanquam in via, ne nomen Dei et doctrina blasphemetur. Et hoc non solum propter iram, ut effugiamus offensionem hominum; sed etiam propter conscientiam, ut non simulate, quasi ad oculos hominum ista faciamus, sed pura dilectionis conscientia propter Deum, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire (I Tim. II, 4). *Omnes ergo, inquit, vos unum estis in Christo Jesu.* Et addidit, *Si autem, ut hic subdistingatur et subaudiatur, vos unum estis in Christo Jesu, ac deinde inferatur, Ergo Abrahamæ semen estis: ut iste sit sensus, Omnes ergo vos unum estis in Christo Jesu; si autem vos unum estis in Christo Jesu, vos ergo Abrahamæ semen estis.* Superius enim dixerat, *Non dixit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, et semini tuo, quod est Christus* (Galat. III, 16). Hic ergo ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum Mediatorem intelligendum esse, verum etiam Ecclesiam, cujus ille corporis caput est: ut omnes in Christo unum sint, et capiant secundum promissionem hæreditatem per fidem, in quam conclusus erat; id est, in cujus adventum tanquam sub

pædago custodiebatur populus usque ad ætatis opportunitatem, qua in libertatem vocandi erant, qui in eodem populo secundum propositum vocati sunt, id est, qui in illa area frumentum inventi sunt.

29. [Ib. IV, 4-5.] Ad hoc enim adjungit: *Dico autem, Quanta tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub procuratoribus et actoribus est usque ad præfixitum tempus a patre: sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes.* Quæri autem potest quomodo secundum hanc similitudinem sub elementis hujus mundi fuerint Judæi, cum illis per Legem quam acceperunt, unus Deus qui fecit cælum et terram, colendus commendaretur. Sed potest esse alius exitus capituli hujus, ut cum superius Legem pædagogum fecerit (Gal. III, 24), sub quo erat ille populus Judæorum; nunc procuratores et actores dicat elementa mundi, sub quibus serviebant Gentes: ut filius ille parvulus, id est populus propter unam fidem ad unum semen Abrahamæ pertinens, quoniam et de Judæis et de Gentibus congregatus est, partim fuerit sub pædago Legis, tempore pueritiæ suæ, id est ex ea parte qua de Judæis congregatus est; partim sub elementis hujus mundi, quibus tanquam procuratoribus et actoribus serviebat, ex ea parte qua de Gentibus congregatus est: ut quod immiscet Apostolus personam suam, non dicens, *Cum essetis parvuli, sub elementis hujus mundi eratis; sed dicens, Cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes*, non pertineat ad significationem Judæorum, ex quibus Paulus originem ducit, sed magis ad Gentium, hoc duplicat loco: quoniam et eorum personæ decenter ac potest annexere, quibus ad evangelizandum missus est.

30. [Ib. IV, 4, 5.] Deinde jam dicit, veniente plenitudine temporis Deum misisse Filium suum ad liberandum parvulum hæredem, servientem ex parte Legi, tanquam pædago, ex parte elementis hujus mundi, tanquam procuratoribus et actoribus: *Misit Deus, inquit, Filium suum factum ex muliere.* Mulierem pro femina posuit, more locutionis Hebræorum. Non enim quia de Eva dictum est, *Formavit eam in mulierem* (Gen. II, 22), jam passa erat concubitus viri, quod non scribitur passa, nisi cum dimissi essent de paradiso. *Factum autem dixit, propter susceptionem creaturæ; quia qui nascuntur ex femina, non tunc ex Deo nascuntur, sed tamen Deus illos facit, ut sic nasci possint, ut omnem creaturam.* *Factum autem sub Lege dixit, quia et circumcisus est, et hostia pro illo legitima oblata est* (Luc. II, 21, 24). Nec mirum si et illa Legis opera sustinuit, ex quibus liberaret qui ois serviliter tenebantur; qui etiam mortem sustinuit, ut ex ea liberaret eos qui mortalitate tenebantur. *Ut adoptionem, inquit, filiorum recipiamus.* *Adoptionem* propterea dicit, ut distincte intelligamus unicum Dei Filium. Nos enim beneficio et dignatione misericordiam ejus filii Dei sumus: ille natura est Filius, qui hoc est quod Pater. Nec dixit, *accipiamus; sed, recipiamus: ut significaret hoc nos amisisse in Adam, ex quo martales sumus.* Hoc ergo quod ait, *Ut eas qui sub Lege*

¹ Sic Am. Er. et novem Mss. Al Lov., per potentiam et singularitatem.

² Sic iuxta Er. Lugd. Ven. in B., uxoris. M.

erant redimeret, et ad liberandum eum populum pertinet, qui parvulus sub pædagogo serviebat; et refertur ad id quod dixit, *factum sub Lege*. Illud autem quod ait, *ut adoptionem filiorum recipiamus*, refertur ad id quod dixit, *factum ex muliere*. Hinc enim adoptionem recipimus, quod ille Unicus non dedignatus est participationem naturæ nostræ, factus ex muliere, ut non solum Unigenitus esset ubi fratres non habet, sed etiam Primogenitus in multis fratribus fieret (Rom. viii, 29). Duo enim proposuit, *factum ex muliere, factum sub Lege*: sed mutato ordine respondit.

51. [Ib. iv, 6.] Jam illam populum adiungens, qui parvulus sub procuratoribus et actoribus serviebat, id est, elementis hujus mundi, ne putarent se non esse filios, quia non erant sub pædagogo, *Quoniam autem filii estis*, inquit, *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater*. Duo sunt verba quæ posuit, ut posteriore interpretaretur primum: nam hoc est, *Abba*, quod *Pater*. Eleganter autem intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse ideam significantia, propter universum populum, qui de Judæis et de Gentibus in unitatem fidei vocatus est: ut hebræum verbum ad Judæos, græcum ad gentes, utriusque tamen verbi eadem significatio ad ejusdem fidei spiritusque unitatem pertineat. Nam et ad Romanos, ubi similis quæstio de pace in Christo Judæorum Gentiumque tractatur, hoc dicit: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater* (Ibid. 15). Recte autem de præsentia et de dono Spiritus sancti probare voluit Gentibus quod pertineant ad promissionem hæreditatis. Non enim evangelizatum est Gentibus, nisi post ascensum Domini et adventum Spiritus sancti. Cœperant enim jam Judæi credere, cum in terris adhuc Filius Dei mortalem hominem gereret, sicut in Evangelio scriptum est: ubi quanquam et Chananææ mulieris fidem ipse laudaverit (Matth. xv, 28), et illius Centurionis, de quo ait non se invenisse talem fidem in Israel (Id. viii, 10); tamen proprie tunc Judæis esse evangelizatum, verbis ipsius Domini satis clarum est, cum ad ipsius Chananææ deprecationem dixit non se esse missum nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Id. xv, 24): et discipulos cum mitteret, ait, *In viam Gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed ite primum ad oves quæ perierunt domus Israel* (Id. x, 5, 6). Gentium autem aliud ovile appellavit, cum diceret, *Habeo alias oves quæ non sunt de hoc ovili*; quas tamen se adducturum ait, ut esset unus grex, et unus pastor (Joan. x, 16): quando autem, nisi post clarificationem suam? Post resurrectionem autem etiam ad Gentes discipulos misit, cum eos interim Jerosolymæ manere jussisset, donec eis secundum promissionem suam Spiritum sanctum mitteret (Act. i, 4). Cum ergo dixisset Apostolus, *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum recipiamus* (Galat. iv, 4); restabat ut etiam Gentes, quæ non erant sub Lege, ad eandem tamen adoptio-

nem filiorum pertinere ostenderet: quod de sancti Spiritus dono, qui omnibus datus est, docet. Unde et etiam Petrus de baptizato incircumciso Centurione Cornelio defendit apud Judæos qui crediderant, dicens non se potuisse aquam negare illis quos jam Spiritum sanctum accepisse claruerat (Act. x, 47). Nam et ipso gravissimo documento etiam superius usus est Paulus cum diceret, *Hoc solum volo discere a vobis: Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Et paulo post, *Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et virtutes operatur in vobis: Ex operibus Legis, an ex auditu fidei* (Galat. iii, 2, 5)? Sic et hic, *Quoniam*, inquit, *filii Dei estis, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater*.

52. [Ib. iv, 7, 8.] Deinde manifestissime ostendit de his etiam se dicere, qui ex Gentibus ad fidem venerant, ad quos etiam Epistolam scribit, *Itaque jam*, inquit, *non est servus, sed filius*: propter id quod dixerat, *Quamdiu hæres parvulus est, nihil differt a servo. Si autem filius*, inquit, *et hæres per Deum*: id est, per misericordiam Dei, non per promissiones patrum, de quibus carnaliter sicut Judæi natus non est; sed tamen filius Abraham secundum imitationem fidei, cujus fidei gratiam per misericordiam Domini meruit. *Sed tunc quidem*, inquit, *ignorantes Deum, his qui naturaliter non sunt dii servivitis*. Nunc certe quia non Judæis scribit, sed Gentibus; nec ait, *servivimus*, sed, *servivitis*: satis probabile est etiam superius de Gentibus dictum, quod sub elementis hujus mundi erant servientes, tanquam sub procuratoribus et actoribus (Id. iv, 1-3). Nam ipsa elementa utique non sunt naturaliter dii, et sive in celo, sive in terra: quemadmodum multi dii, et domini multi: sed nobis unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum (I Cor. viii, 5, 6). Cum autem dicit, *His qui naturaliter non sunt dii, servivitis*; satis demonstrat unum verum Deum natura esse Deum, quo nomine Trinitas fidelissimo et catholico gremio cordis accipitur. Eos autem qui natura non sunt dii, propterea superius procuratores actoresque appellat, quia nulla creatura est, sive quæ in veritate manet, dans gloriam Deo; sive quæ in veritate non stetit, quærens gloriam suam: nulla inquam creatura est, quæ non velit nolit, divinæ providentiæ serviat; sed volens facit cum ea quod bonum est¹; de illa vero quæ hoc non vult, sit quod justum est. Nam si etiam ipsi prævaricatores angeli, cum principe suo diabolo, non recte dicerentur procuratores vel actores divinæ providentiæ, non Dominus magistratum hujus mundi diabolum diceret; nec uteretur illo ad correptionem hominum ipsa potestas apostolica, eodem Paulo alibi dicente, *Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. i, 20): et alio loco ad salutem; ait enim, *Ego quidem sicut absens corpore, præsens*

¹ Loy., ex auctoritate trium manuscriptorum, *volens facit, cum de ea quod bonum est fit*. Ante vero in editis Am. et Er. legebatur, *volens facit cum ea* (subaudi, divina providentia) *quod bonum est*: quam lectionem firmant omnes nostri MSS. excepto Albinensi, qui habet, *volens facit, cum facit id quod bonum est*.

autem spiritu, jam judicavi quasi præsens, eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis vobis et meo spiritu, cum potentia Domini nostri Jesu Christi, tradere hujusmodi satanzæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu (I Cor. v, 3-5). Sed et magistratus sub statuto imperatore non facit, nisi quantum illi permittitur; et procuratores actoresque hujus mundi nihil faciunt, nisi quantum Dominus sinit. Non enim latet cum aliquid, sicut hominem; aut in aliquo est minus potens, ut procuratores atque actores, qui sunt in ejus potestate, aliquid ipso sive non permittente, sive nesciente, in subjectis sibi pro suo gradu rebus efficiant. Non eis tamen rependitur, quod de ipsis iuste fit, sed quo animo ipsi faciunt: quia neque liberam voluntatem rationali creaturæ suæ Deus negavit; et tamen potestatem, qua etiam injustos iuste ordinat, sibi retinuit. Quem locum latius et uberius in libris aliis sæpe tractavimus (*In libris de Libero Arbitrio*). Sive ergo solem et lunam et sidera et cælum et terram, cæteraque hujusmodi Gentes colebant, sive dæmonia, recte sub procuratoribus et actoribus fuisse intelliguntur.

33. [lb. iv, 9.] Verumtamen ea quæ sequuntur, jam quasi explicatam quæstionem rursus implicant. Cum enim per totam Epistolam non ab aliis ostendat sollicitatam fuisse Galatarum fidem, nisi ab eis qui ex circumcissione erant, et ad carnales observationes Legis, tanquam in eis salus esset, adducere cupiebant; hoc tantum loco ad eos loqui videtur, qui ad Gentilium superstitiones redire tentarent. Ait enim: « Nunc autem cognoscentes Deum, imo cogniti a Deo, quomodo revertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus rursus ut antea servire vultis? » In eo enim quod dicit, *revertimini*, quando non circumcisis, sed Gentibus loquitur, sicut in tota Epistola apparet; non utique ad circumcissionem dicit eos reverti, in qua nunquam erant, sed *ad infirma*, inquit, et *egena elementa, quibus rursus ut antea servire vultis*. Quod de Gentibus intelligere cogimur: his enim supra dixerat, *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii, servistis* (Galat. iv, 8); ad quam servitatem reverti eos velle significat, cum ait, *Quomodo revertimini ad infirma et egena elementa, quibus rursus ut antea servire vultis?*

34. [lb. iv, 10, 11.] Quod autem adjungit, *Dies observatis, et menses, et annos, et tempora: timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vos*², magis hanc sententiam confirmare videri potest. Vulgatissimus est enim error Gentilium iste, ut vel in agendis rebus, vel in expectandis eventis vitæ ac negotiorum suorum, ab astrologis et Chaldæis notatos dies, et menses, et annos, et tempora observent. Fortasse tamen non opus est ut hoc de Gentilium errore intelligamus, ne intentionem causæ, quam ab exordio susceptam ad finem usque perducit, subito in aliud

temere detorquere velle videamur; sed de his potius, de quibus cavendis eum agere per totam Epistolam apparet. Nam et Judæi serviliter observant dies, et menses, et annos, et tempora in carnali observatione sabbati et neomeniæ, et mense novorum, et septimo quoque anno quem vocant Sabbatum sabbatorum. Quæ quoniam erant umbræ futurorum, jam adveniente Christo in superstitione remanserunt, cum tanquam salutaria observarentur a nescientibus quo referenda sint: ut tanquam hoc dixerit Apostolus Gentibus, Quid prodest vos evasisse servitatem qua tenebamini, cum serviretis elementis mundi, quando rursus ad talia reditis, seducti ab eis qui nondum agnoscentes libertatis suæ tempus, inter cætera opera Legis quæ carnaliter sapiunt, etiam temporibus serviunt; quibus et vos rursus ut antea servire vultis, et observare cum eis dies, et menses, et annos, et tempora, quibus serviebatis et antequam Christo crederetis? Manifestum est enim, volumina temporum per elementa hujus mundi, hoc est, cælum et terram et motus atque ordinem siderum administrari, Quæ *infirma* appellat, ex eo quod infirma et instabili specie variantur: *egena* vero, ex eo quod egent summa et stabili specie Creatoris, ut quomodo sunt, esse possint.

35. Ergo eligat lector utram volet sententiam, dummodo intelligat ad tantum periculum animæ pertinere superstitiones temporum observationes, ut huic loco subjecerit Apostolus, *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vos*. Quod cum tanta celebritate atque auctoritate per orbem terrarum in Ecclesiis legatur, plena sunt conventicula nostra hominibus qui tempora rerum agendarum a mathematicis accipiunt. Jam vero ne aliquid inchoetur, aut ædificiorum, aut hujusmodi quorumlibet operum, diebus quos Ægyptiacos vocant, sæpe etiam nos monere non dubitant, nescientes, ut dicitur, ubi ambulant. Quod si locus iste de Judæorum superstitione observata intelligendus est, quam spem habent, cum christianos se dici velint, ex ephemeridis vitam naufragam gubernantes, quando de divinis Libris, quos Deus adhuc carnali populo dedit, si more Judæorum tempora observarent, diceret eis Apostolus, *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vos?* Et tamen si deprehendatur quisquam vel catechumenus Judaico ritu sabbatum observans, tumultuatur Ecclesia. Nunc autem innumerabiles de numero fidelium cum magna confidentia in faciem nobis dicunt, Die post calendās non proficiscor. Et vix lente ista prohibemus arridentes, ne irascantur, et timentes ne quasi novum aliquid mirentur. Væ peccatis hominum, quæ sola inusitata exhorrescimus: usitata vero pro quibus abluendis Filii Dei sanguis effusus est, quamlibet magna sint, et omnino claudi contra se faciant regnum Dei, sæpe videndo omnia tolerare, sæpe tolerando nonnulla etiam facere cogimur! atque utinam, o Domine, non omnia quæ non potuerimus prohibere, faciamus (a)!

¹ Am. Er. et decem Mss., *sub tanto*.

² Dicitur, *sæpe*, auct. Am. Er. et septem Mss.

Editi hic et infra, *in vobis*. At Mss., *in vos*, juxta græcæm.

(a) In hoc locum, « Væ peccatis, » etc., transtulit in librum Enchiridii, cap. 80.

56. [lb. iv, 9.] Sed jam videamus que sequuntur. Sane præterierat nos quod dictum est, *Nunc autem cognoscetes Deum. imo cogniti a Deo.* Videtur enim certe hoc loco etiam Apostolica lectio congruere velle infirmitati hominum; ne tantummodo in Veteris Testamenti libris usque ad terrenas hominum cogitationes inodus divini eloquii descendisse videatur. Nam quoniam correxit quod dixerat, *cognoscetes Deum*, nihil nos movere debet: manifestum est enim quædam per fidem habebamus, non per speciem (II Cor. v, 7), nondum nos cognovisse Deum; sed ex fide purgari, ut opportuno tempore cognoscere valeamus. Sed quod in ipsa correctione ait, *immo cogniti a Deo*, si proprie accipitur, patabitur Deus quasi ex tempore aliquid cognoscere, quod ante non noverat. Transiit ergo dictum est, ut oculos Dei accipiamus ipsam dilectionem ejus, quam commendavit mittendo pro impiis occidentem unicam Filium: sic enim de his qui diliguntur dicere solemus quod ante oculos habebatur. Hoc est ergo *cognoscetes Deum, imo cogniti a Deo*, quod et Joannes dixit, *Non quod nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse dilexit nos* (I Joan. iv, 10).

57. [lb. iv, 19-18.] Dicit autem, *Estote sicut et ego*: qui utique cum Judæis hatus sim, jam ista carnalia spiritali dijudicatione contemno. *Quoniam et ego sicut vos*: id est, homo sum. Deinde opportune ac decenter facit eos recollere charitatem suam, ne tanquam inimicum illum deputent. Dicit enim, *Frater, precor vos, nihil me læsistis*: tanquam si diceret, Ne ergo putetis quod ego ledere vos cupiam. Scitis quis per infirmitatem carnis jam pridem evangelizari vobis: id est, cum persecutionem paterer. Et tentationem vestram in carne mea non spreveratis, neque respicistis. Tentati sunt enim, cum persecutionem pateretur Apostolus, utrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur. Et neque spreveratis, inquit, tanquam utilem istam tentationem: neque respicistis, ut non susciperetis communionem periculi mei. *Sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.* Deinde admirans, opus eorum spirituale commendat, ut hoc intuentes, in carnalem timorem non decidant. *Quæ ergo fuit, inquit, beuitudo vestra? Testimonium enim vobis perhibeo; quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis, verum vobis prædicans?* Respondetur utique, Non. Sed quid verum prædicans, nisi ut non circumcidantur? Et ideo vide quid adjungit, *Emulantur vos non bene*: id est, invident vobis, qui vos carnales de spiritalibus volunt facere, hoc est, *emulantur non bene. Sed excludere, inquit, vos volunt, ut illos emulentur*, hoc est, imitemini: quomodo, nisi ut servitutis jugo attingamini, sicut ipsi attinguntur? *Bonum autem*, ait, *emulari in bono semper.* Vult enim ut semper ipsum imitentur: propter hoc addidit, *Et non solum cum præsens sum apud vos.* Cum enim præsentem oculos suos dare vellent, utique ipsum conabantur imitari, quem ita diligebant.

58. [lb. iv, 19.] Ad hoc dicit etiam, *Filii mei, ut*

¹ Lov., prior dilexit nos. M.

² sic Man. juxta græcun. At editi, bonum autem est.

tanquam parentem utique imitentur, *Quos iterum, inquit, parturio, donec Christus formetur in vobis.* Magis hoc ex persona matris Ecclesie locutus est: nam et alibi dicit, *Factus sum parvulus in medio vestrum, tanquam si matris forent filios suos* (I Thess. ii, 7). Formatur autem Christus in credente per fidem in interiore homine, vocato in libertatem gratiæ, miti et humili corde, non sejectante de operum meritis, que nulla sunt; sed ab ipsa gratia meritum aliquid inchoante, quem possit dicere minimum suum, id est, scipsum, ille qui ait ¹, *Cum enim fecistis mihi ex minimis meis, mihi fecistis* (Matth. xv, 25, 40). Formatur enim Christus in eo qui formam accipit Christi. formam autem accipit Christi, qui adhæret Christo dilectione spiritali. Ex hoc enim fit ut hujus imitatione sit quod ille, quantum gradu suo sinitur. *Qui enim dicit se in Christo manere, ait Joannes, debet quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare* (I Joan. ii, 6). Sed cum homines a matribus concipiuntur ut formentur, jam formati autem parturiantur ut nascantur, potest movere quod dictum est, *Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Nisi parturitionem hanc pro curarum angoribus positam intelligamus, quibus eos parturivit ut nascerentur in Christo; et iterum parturivit propter pericula seductionis, quibus eos conturbari videt. Sollicitudo autem talium de illis curarum, qua se quodammodo parturire dicit, tandem esse poterit, donec perveniant in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut jam non moveantur omni vento doctrinæ (Ephes. iv, 13, 14). Non ergo propter initium fidei, quo jam nati erant, sed propter roborem et perfectionem dictum est, *Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Hanc parturitionem alii verbis etiam alibi commendat, ubi dicit: *Incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (II Cor. xi, 28, 29)?

59. [lb. iv, 20.] Quod vero subjicit, *Vellem autem nunc adesse apud vos, et mutare vocem meam, quis confundor in vobis*; quid aliud intelligatur, nisi quia filios suos esse dixerat, parcens eis fortasse per literas, ne severiore objurgatione commoti, facile in ejus odium traducerentur a deceptoribus illis, quibus absens non posset resistere. *Vellem ergo, inquit, nunc adesse apud vos, et mutare vocem meam*, id est, negare vos filios; *quis confundor in vobis.* Malos enim filios, ne de his erubescant, etiam parentes abdicare solent.

40. [lb. iv, 21-31.] Deinde subjungit, *Dicite mihi, sub Lege volentes esse, Legem non audistis?* Et de duobus quidem filiis Abraham quod dicit, facile intelligitur: nam ipse interpretatur hanc allegoriam. Hos enim duos filios habebat Abraham, cum duo Testamenta significata sunt. Post mortem autem Saræ, quos de alia uxore genuit, non pertinent ad hanc significationem. Et ideo multi legentes Apostolum, librum autem Genesios ignorantes, putant solos habuisse duos filios Abraham. Hos ergo solos commemorat Apostolus, quia solos adhuc habebat, cum hæc

¹ Duo hæc, minimum enim eandem spem ille qua ait.

significarentur, quam consequenter exponit : quod ille de ancilla, quæ Agar vocabatur, Vetus Testamentum significat, id est, populum Veteris Testamenti, propter jugum servile carnalium observationum, et promissa terrena, quibus irrisi, et quæ tantummodo sperantes de Deo, non admittuntur ad hæreditatem spiritualem cœlestis patrimonii. Non autem sufficit quod de libera uxore natus est Isaac, ad significandum populum hæredem Novi Testamenti; sed plus hic valet quod secundum promissionem natus est. Ille autem et de ancilla secundum carnem, et de libera nasci potuit secundum carnem, sicut de Cethura, quam postea duxit Abraham, non secundum promissionem, sed secundum carnem suscepit filios (*Gen. xv, 1, 2*). Isaac enim mirabiliter natus est per repromissionem, cum ambo parentes seniuissent. Quod si data per Apostolum fiducia, qua duos illos allegorice accipiendos apertissime ostendit, voluerit aliquis etiam Cethuræ filios in aliqua rerum figura futurarum inspicere (non enim frustra de talibus personis administratione Spiritus sancti hæc gesta conscripta sunt); inveniet fortasse hæreses et schismata significari. Qui filii de libera quidem, sicut isti de Ecclesia; sed tamen secundum carnem nati sunt, non spiritualiter per repromissionem. Quod si ita est, nec ipsi ad hæreditatem inveniuntur pertinere, id est ad cœlestem Jerusalem, quam sterilem vocat Scriptura, quia diu filios in terra non genuit. Quæ deserta etiam dicta est, cœlestem iustitiam¹ deserentibus hominibus terrena sectantibus, tanquam virum habentē illa terrena Jerusalem, quia Legem acceperat. Et ideo cœlestem Jerusalem Sara significat, quæ diu deserta est a concubitu viri propter cognitam sterilitatem. Non enim tales homines, qualis erat Abraham, ad explendam libidinem utebantur feminis, sed ad successionem prolis. Accesserat autem sterilitati etiam senectus, ut ex omni desperatione divina promissio magnum meritum credentibus daret. Certus ergo de promissione Dei officio gignendi accessit ad ætatem jam gravem, quam in annis vigentioribus corporali copulatione desererat. Non enim ob aliud Apostolus, adjuncta earum mulierum figura, interpretatur quod per prophetam dictum est, *Quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*; cum et marito prior Sara sit mortua, neque inter eos ullum existisset divortium. Unde ergo illa deserta, aut illa habens virum, nisi quod Abraham propagandæ proli operam ad Agar ancillæ fecunditatem ab uxoris Saræ sterilitate transtulerat? ipsa tamen permittente et ultro offerente, ut maritus ejus de ancilla susciperet filios. Antiqua enim justitiæ regula est, quam commendat ad Corinthios idem apostolus; *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir*; *similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (*I Cor. vii, 4*), Et hujusmodi enim, debita, sicut cætera, in eorum quibus debentur potestate consistunt. Cui potestati qui fraudem non facit, ille castitatis conjugalisa jura custodit. Senectus autem paren-

¹ Tres Mas., *cœlestibus justitiam deserentibus.*

tum Isaac ad eam significationem valet, quoniam Novi Testamenti populus quamvis sit novus, predestinatio tamen ejus apud Deum, et ipsa Jerusalem cœlestis antiqua est. Unde et Joannes ad Parthos dicit¹: *Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis quod erat ab initio* (*I Joan. ii, 13*). Carnales autem qui sunt in Ecclesia, ex quibus hæreses et schismata sunt, ex Evangelio quidem occasionem nascenti acceperunt; sed carnalis error quo concepti sunt, et quem secum trahunt, non refertur ad antiquitatem veritatis: et ideo de matre adolescentula, et de patre senes sine repromissione nati sunt. Quia et Dominus non nisi ob antiquitatem veritatis in Apocalypsi albo capite apparuit (*Apoc. i, 14*). Nati sunt ergo tales ex occasione antiquæ veritatis in novito temporalique mendaciorum. Dicit ergo nos Apostolus secundum Isaac promissionis filios esse: et sic persecutionem passum Isaac ab Ismaele, quemadmodum hi qui spiritualiter vivere coeperant, a carnalibus Judæis persecutionem patiebantur; frustra tamen, cum secundum Scripturam ejiciatur ancilla et filius ejus, nec hæres esse possit cum filio liberæ. *Nos autem, inquit, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Ea enim libertas nunc maxime opponenda est servitutis jugo, quo in operibus Legis tenebantur, qui ad circumcisionem istos trahebant.

41. [*lb. v, 1-5.*] Cum autem dicit, *State ergo*, significat eos nondum cecidisse: accommodatus enim diceret, *Surgite*. Sed quod addidit, *Et ne iterum servitutis jugo atineamini*, quandoquidem hic nullum aliud jugum potest intelligi, quo eos atineri nolit, nisi circumcisionis taliumque observationum Judaicarum; ita enim et sequitur, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit: quomodo accepturi sumus quod ait, ne iterum servitutis jugo atineamini*; cum ad eos scribat qui Judæi nunquam fuerant? Nam hoc agit utique, ne circumcidantur. Sed nimirum hic declaratur et confirmatur illa sententia de qua superius disputavimus. Quid enim aliud hoc loco Gentibus dicat, non invenio, nisi ut prosit illis quod a servitute superstitionis suæ per fidem Christi liberati sunt; ne iterum servi esse velint sub jugo observationum carnalium, quamvis sub Lege Dei, tamen carnalem populum serviliter alligantium. Christum autem nihil eis profuturum esse dicit, si circumcidantur: sed illo modo, quo eos isti volebant circumcidi, id est; ut in carnis circumcisione ponerent spem salutis. Non enim Timotheo non profuit Christus, quia Paulus ipse illum jam christianum juvenem circumcidit: fecit autem hoc propter scandalum suorum (*Act. xvi, 3*), nihil simulans omnino, sed ex illa indifferentia qua dicit, *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est* (*I Cor. vii, 19*). Nihil enim obest illa circumcisio ei qui salutem in illa esse non credit. Secundum hanc sententiam etiam illud addidit, *Testificor autem omni homini circumcidenti se*, id est, tanquam salutarem istam circumcisionem appetenti, *quia debitor est universæ Legi faciendæ*. Quod ideo ait, ut vel terrore tam innumerabilium observationum, quæ

¹ Ita sex Mas. At Lov., *ad patres*. Am. et Er., *ad parentes*

in Legis operibus scriptæ sunt, ne omnes implere cogerentur (quod nec ipsi Judæi, nec parentes eorum implere potuerunt, sicut Petrus in Actibus Apostolorum dicit [Act. xv, 10]), abstinerent se ab his, quibus eos isti subjugare cupiebant.

42. [Ib. v, 4-12.] *Evacuati*, inquit, *estis a Christo, qui in Lege justificamini*. Hæc est illa proscriptio qua Christum proscriptum superius dixerat (Galat. iii, 4), ut cum isti evacuarentur a Christo, id est, Christus ab eis tanquam a possessione quam tenebat, abcedit, opera Legis in eam possessionem tanquam in vacuum inducantur. Quod quia non Christo, sed illis obest, addidit, *a gratia excidistis*. Cum enim hoc agat gratia Christi, ut illi qui debitores erant operum Legis, liberentur hoc debito; isti ingrati tantæ gratiæ, debitores esse volunt universæ Legis faciendæ. Nondum autem erat factum; sed quia voluntas moveri coeperat; ita plerisque locis loquitur quasi factum ait. *Nos enim*, inquit, *spiritu ex fide spem justitiæ expectamus*. In quo demonstrat ea pertinere ad fidem Christi, quæ spiritualiter expectantur; non quæ carnaliter desiderantur, qualibus promissionibus servitus illa tenebatur: sicut alio loco dicit, *Non respicientibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt* (II Cor. iv, 18). Deinde subjunxit, *In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium*; ut illam indifferentiam declararet, nihilque perniciosum esse in hac circumcissione ostenderet, nisi ex illa salutem sperare. Nihil ergo valere dicit in Christo circumcissionem aut præputium, *sed fidem quæ per dilectionem operatur*. Et hic illud tetigit, quia sub Lege servitus per timorem operatur. *Carrebat is bene*, inquit; *quis vos impediit veritati non obedire?* Hoc est, quod superius ait, *Quis vos fascinavit* (Galat. iii, 4)? *Suasio*, inquit, *vestra non ex eo est qui vocavit vos*. Hæc enim suasio carnalis est, ille autem in libertatem vocavit. Suasionem autem eorum dixit, quod eis suadebatur. Eos autem paucos, qui ad illos veniebant, ut ista suaderent, quia in comparatione multitudinis credentium Galatarum exigui numero erant, fermentum appellat. Recipient autem isti fermentum; et tota massa, id est, tota eorum Ecclesia in corruptione carnalis servitutis quodammodo fermentabitur, si tales suasores tanquam justos et fideles recipientes honoraverint. *Ego*, inquit, *confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis*. Hinc utique manifestum est, nondum illos fuisse possessos a talibus. *Qui autem conturbat vos*, inquit, *portabit judicium, quicumque ille fuerit*. Hæc est illa conturbatio contraria ordini, ut de spiritualibus carnales fiant. Et quoniam intelligendum est fuisse quosdam qui cum vellent eis istam servitutem persuadere, et viderent eos Pauli apostoli auctoritate revocari, dicerent etiam ipsum Paulum id sentire, sed non eis faeile aperire voluisse sententiam suam; opportunissime subjecit, *Ego etenim, fratres, si circumcissionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Etiam ab ipsis enim patiebatur persecutionem, qui talia persua-

dere moliebantur, cum jam Evangelium suscepisse viderentur. Quos tangit alio loco, ubi ait, *Periculis in falsis fratribus* (II Cor. xi, 26); et hic in capite Epistolæ, ubi dicit, «Propter subintroductor autem falsos fratres, qui subintroierunt prosculare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent» (Galat. ii, 4). Ergo si circumcissionem prædicabat, desinerent cum persequi. Qui tamen ne timerentur ab eis, quibus christiana libertas annuntiabatur; aut ne ab ipso Apostolo timeri putarentur, propterea superius libera plenus fiducia, nomen suum etiam professus est, dicens, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini. Christus vobis nihil proderit* (Id. v, 2): tanquam si diceret, *Ecce me imitamini, ut non timeatis; aut in me causam refundite, si timetis*. Quod autem dicit, *Ergo evacuatum est scandalum crucis*, sententiam illam repetit, *Si ex Lege justitia, ergo Christus gratis mortuus est* (Id. ii, 21). Sed hic quoniam scandalum nominat, in memoriam revocat propterea maxime in Christo passos esse scandalum Judæos, quia istas carnales observationes, quas pro ipsa salute se habere arbitrabantur, eum sæpe animadvertentibus præterire atque contemnere. Hoc ergo ita dixit, ac si diceret: Sine causa ergo Christum, cum ista contemneret, scandalizati Judæi crucifixerunt, si adhuc eis pro quibus crucifixus est, talia persuadentur. Et adjecit elegantissima ambiguitate quasi sub specie maledictionis benedictionem, dicens: *Utinam et abscondantur oculi vos conturbant*. Non tantum, inquit, circumcidantur, sed et abscondantur. Sic enim fient spadones propter regnum cælorum (Matth. xix, 12), et carnalia seminare cessabunt.

43. [Ib. v, 13.] *Vos enim*, inquit, *in libertatem vocati estis, fratres*. Quia illa conturbatio a spiritualibus ad carnalia revocans in servitutem trahebat. Sed jam hinc opera illa Legis tractare incipit, de quibus eam supra dixeram in fine Epistolæ tractaturum (Supra, n. 19), quæ ad Novum quoque Testamentum pertinere nemo ambigit; sed alio fine, quo liberos ea facere decet, id est, charitatis æterna sperantis hinc præmia, et ex fide expectantis. Non sicut Judæi, qui timore ista implere cogebantur, non illo casto permanente in sæculum sæculi (Psal. xviii, 10), sed quo timebant præsentis vitæ suæ: et ideo quædam opera Legis implebant, quæ in sacramentis sunt; illa vero quæ ad bonos mores pertinent, omnino non poterant. Non enim implet ea nisi charitas. Quia et hominem si propterea non occidit aliquis, ne et ipse occidatur; non implet præceptum justitiæ: sed si ideo non occidit, quia injustum est, etiam si id possit facere impune, non solum apud homines, sed etiam apud Deum. Sicut David cum divinitus accepisset in potestatem regem Saül, impune utique occideret, nec hominibus in se vindicatoris, quia multum ab eis diligebatur idem David; nec Deo, qui hanc ipsam potestatem dedisse se dixerat, ut omnino ei faceret quod vellet (I Reg. xxiv, 1-8). Pepercit ergo diligens proximum tanquam seipsum, non solum persecutum, sed etiam persecuturum, qui eum corrigi quam interfici malebat: homo

in Veteri Testamento, sed non homo de Veteri Testamento, quem fides futuræ hereditatis Christi revelata et credita ¹ saluum faciebat, et ad imitandum vocabat. Ideo nunc dicit Apostolus, *In libertatem vocati estis, fratres; tantum ne libertatem in occasionem carnis detis*: id est, ne auditio nomine libertatis, impune vobis peccandum esse arbitremini. *Sed per charitatem*, inquit, *servite invicem*. Qui enim per charitatem servit, libere servit, et sine miseria obtemperans Deo, cum amore faciendo quod docetur, non cum timore quod cogitur.

44. [Ib. v, 14.] *Omnis enim Lex*, inquit, *in uno sermone impleta est, in eo quod diliges proximum tuum tanquam teipsum*. Omnem ergo Legem nunc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent: quia et illa quæ sunt in sacramentis, cum bene a liberis intelliguntur, nec carnaliter observantur a servis, ad illa duo præcepta referantur necesse est, dilectionis Dei et proximi. Recte itaque accipitur ad hoc pertinere quod etiam Dominus ait, *Non veni Legem solvere, sed implere* (Matth. v, 17): quia erat ablaturus timorem carnalem; spiritualem autem charitatem daturus, qua sola Lex impleri potest. *Plenitudo enim Legis, charitas*: ut quoniam fides impetrat Spiritum sanctum, per quem charitas Dei diffusa est in cordibus operantium justitiam (Rom. v, 5), nullo modo quisquam ante gratiam fidei de bonis operibus gloriatur. Quapropter istos jactantes se de operibus Legis ita refellit Apostolus, dum ostendit opera vetusta sacramentorum umbras futurorum fuisse, quas jam adventu Domini libero hæredi necessarias non esse monstravit: opera vero ad bonos mores pertinentia non impleri nisi dilectione, per quam fides operatur (Galat. v, 6). Unde si opera Legis quædam post fidem superflua, quædam ante fidem nulla sunt; vivat justus ex fide (Habac. ii, 4), ut et onus grave servitutis abjiciat, levi sarcina Christi vegetatus (Matth. xi, 30), et justitiæ metas non transgrediatur, leni jugo ² charitatis obtemperans.

45. [Ib. v, 15, 16.] Quæri autem potest cur Apostolus et hic solam commemoravit proximi dilectionem, qua Legem dixit impleri; et ad Romanos cum in eadem quæstione versaretur, « Qui enim diligit alterum, inquit, Legem implevit: nam, Non adulterabis, Non homicidium facies, Non furaberis, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem Legis, charitas » (Rom. xiii, 8-10). Cum ergo nonnisi in duobus præceptis dilectionis Dei et proximi perfecta sit charitas, cur Apostolus et in hac et in illa Epistola solam proximi dilectionem commemorat; nisi quia de dilectione Dei possunt mentiri homines, quia rariores tentationes eam probant; in dilectione autem proximi facilius convincuntur eam non habere, dum inique cum hominibus agunt? Consequens est autem ut qui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente Deum diligit, diligat et proximum

tanquam seipsum; quia hoc jubet ille, quem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligit. Item diligit proximum, id est omnem hominem, tanquam seipsum, quis potest, nisi Deum diligat, cujus præcepto et dono dilectionem proximi possit implere? Cum ergo utrumque præceptum ita sit, ut neutrum sine altero possit teneri, etiam unum horum commemorare plerumque sufficit, cum agitur de operibus justitiæ: sed opportunius illud, de quo quisque facilius convincitur. Unde Joannes dicit: *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligit* (I Joan. iv, 20)? Mentiebantur enim quidam dilectionem se Dei habere, et de odio fraterno eam non habere convincebantur: de quo judicare in quotidiana vita et moribus facile est. *Si autem mordetis*, inquit, *et comeditis invicem, videte ne ab invicem consumamini*: hoc enim maxime vitio contentionis et invidentiæ, perniciosæ disputationes inter eos nutriebantur, male de invicem loquendo, et quærendo quisque gloriam suam vanamque victoriam, quibus studiis consumitur societas populi, dum in partes discinditur. Quomodo autem ista vitare possunt, nisi spiritu ambulent, et concupiscentias carnis non perficiant? Primum enim et magnum munus est spiritus, humilitas, et mansuetudo. Unde illud quod jam commemoravi, Dominus clamat, *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. xi, 29): et illud prophetæ, *Super quem requiescit Spiritus meus, nisi super humilem et quietum, et trementem verba mea* (Isai. lxvi, 2)?

46. [Ib. v, 17.] Quod autem ait, *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: hæc enim invicem adversantur; ut non ea quæ vultis faciat*; putant hic homines liberum voluntatis arbitrium negare Apostolum nos habere, nec intelligunt hoc eis dictum, si gratiam fidei susceptam tenere nolunt, per quam solam possunt spiritus ambulare, et concupiscentias carnis non perficere; si ergo nolunt eam tenere, non poterunt ea quæ volunt facere. Volunt enim operari opera justitiæ, quæ sunt in Lege, sed vincuntur concupiscentia carnis, quam sequendo deserunt gratiam fidei. Unde et ad Romanos dicit, *Prudentia carnis inimica in Deum: Legi enim Dei non est subjecta; neque enim potest* (Rom. viii, 7). Cum enim charitas Legem impleat, prudentia vero carnis commoda temporalia consecrando spirituali charitati adversetur; quomodo potest Legi Dei esse subjecta, id est, libenter atque obsequenter implere justitiam, etique non adversari; quando etiam dum conatur, vincatur necesse est, ubi invenerit majus commodum temporale de iniquitate se posse assequi, quam si custodiat æquitatem? Sicut enim prima hominis vita est ante Legem, cum nulla nequitia et malitia prohibetur, neque ulla ex parte pravis cupiditatibus resistit; quia non est qui prohibeat: sic secunda est sub Lege ante gratiam, quando prohibetur quidem et coratur a peccato abstinere se, sed vincitur; quia nondum justitiam propter Deum et propter ipsam justitiam diligit, sed eam sibi vult ad conquiendum

¹ Sic Mss. Editi vero, et red'ita.

² Editi, levi jugo. Mss., leni jugo.

terrena servire. Itaque ubi viderit ex alia parte ipsam, ex alibi commodum temporale, trahitur pondere temporalis cupiditatis, et relinquit justitiam : quam propterea tenere conabatur, ut haberet illud quod se nunc videt amittere, si illam tenuerit. Tertia est vita sub gratia, quando nihil temporalis commodi justitiæ præponitur : quod nisi charitate spirituali, quam Dominus exemplo suo docuit, et gratia donavit, fieri non potest. In hac enim vita etiamsi existant desideria carnis de mortalitate corporis, tamen mentem ad consensionem peccati non subjugant. Ita jam non regnat peccatum in nostro mortali corpore (*Rom. vi, 12*) ; quamvis non possit nisi inhabitare in eo, quamdiu mortale corpus est. Primo enim non regnat, cum mente servimus Legi Dei, quamvis carne legi peccati (*Id. vii, 25*), id est, penali consuetudini, cum ex illa existunt desideria, quibus tamen non obedimus. Postea vero ex omni parte extinguitur. Quoniam si Spiritus Jesu habitat in nobis, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, propter Spiritum qui habitat in nobis (*Id. viii, 11*). Nunc ergo implendus est gradus sub gratia, ut faciamus quod volumus spiritu, etiamsi carne non possumus ; id est, non obediamus desideriis peccati ad præbenda illi membra nostra arna iniquitatis (*Id. vi, 15*), etiamsi non valemus efficere ut eadem desideria non existant : ut quamvis nondum simus in pace illa æterna ex omni hominis parte perfecta, jam tamen desinamus esse sub Lege. ubi prævaricationis rea mens tenetur, dum eam concupiscentia carnis in consensionem peccati captivam ducit ; simus autem sub gratia, ubi nulla est condemnatio his qui sunt in Christo Jesu (*Id. viii, 1*) ; quia non certantem, sed victum pœna consequitur.

47. [Ib. v, 18.] Ordinatissime itaque subjungit, *Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub Lege* : ut intelligamus eos esse sub Lege, quorum spiritus ita concupiscit adversus carnem, ut non ea quæ volunt faciant ; id est, non se teneant invictos in charitate justitiæ, sed a concupiscente adversum se carne vincantur (a) ; non solum ea repugnante legi mentis eorum, sed etiam captivante illos sub lege peccati, quæ est in membris mortalibus (*Id. vii, 25*). Qui enim non docentur spirito, sequitur ut carne ducantur. Non autem pati adversitatem carnis, sed duci a carne, damnatio est. Et ideo, *Quod si spiritu*, inquit, *ducimini, non adhuc estis sub Lege*. Nam et superius non ait, *Spiritu ambulate*, et concupiscentias carnis non habueritis ; sed, *ne peccaveritis* (*Galat. v, 16*). Quippe non eas omnino habere, non jam certamen, sed certamine præmium est, si obtinuerimus victoriam perseverando sub gratia. Commutatio enim corporis in immortalem statum sola carnis concupiscentias non habebit.

48. [Ib. v, 19-21.] Deinde incipit opera carnis enumerare, ut intelligant se, si ad operandum ista desideria carnalibus consenserint, tunc duci carne, non spiritu. « Manifesta autem sunt, inquit, opera carnis,

(a) i Retract. cap. 24, n. 2.

quæ sunt fornicationes, immundities, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, animositates, amulationes, dissensiones, hæreses, invidias, ebriitates, comessiones, et his similia ; quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. » Agunt autem hæc qui cupiditatibus carnalibus consentientes facienda esse decernunt, etiam si ad implendum facultas non datur. Cæterum qui tanguntur hujusmodi motibus, et immobili in majore charitate consistunt, non solum non eis exhibentes membra corporis ad male operandum, sed neque nutu consensionis ad exhibendum consentientes ; non hæc agunt, et ideo regnum Dei possidebunt. Non enim jam regnat peccatum in eorum mortali corpore, ad obediendum desideriis ejus ; quamvis habet in eorum mortali corpore peccatum, nondum extincto impetu consuetudinis naturalis, qua mortaliter nati sumus, et propriæ vitæ nostræ, cum et nos ipsi peccando auximus quod ab origine peccati humani damnationisque trahebamus. Aliud est enim non peccare ; aliud non habere peccatum. Nam in quo peccatum non regnat, non peccat, id est, qui non obedit desideriis ejus : in quo autem non existant omnino ista desideria, non solum non peccat, sed etiam non habet peccatum. Quod etiam si ex multis partibus in ista vita possit effici, ex omni tamen parte non nisi in resurrectione carnis atque commutatione sperandum est. Potest autem movere quod ait, *Quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*, si queratur ubi ista prædixerit ; nam in hac Epistola non invenitur. Ergo aut præsens cum esset, hoc prædixerat ; aut cognoverat pervenisse ad illos Epistolam quæ missa est ad Corinthios. Ibi enim sic ait : « Nolite errare ; neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt » (*I Cor. vi, 9, 10*).

49. [Ib. v, 22, 23.] Hic ergo cum enumerasset opera carnis, quibus clausum est regnum Dei, subjecit etiam opera spiritus, quos spiritus fructus vocat. *Fructus autem spiritus est*, inquit, *charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia* : et addidit, *Adversus hujusmodi non est lex* ; ut intelligamus illos sub Lege positos, in quibus ista non regnant. Nam in quibus hæc regnant, ipsi Lege legitime utuntur, quia non est illis Lex ad coercendum posita : major enim et præpollentior delectatio eorum justitia est. Sic enim ad Timotheum dicit : « Scimus enim quia bona est Lex, si quis ea legitime utatur : sciens hoc quia Lex justo posita non est ; injustis autem, et non subditis, impiis et peccatoribus, et sceleratis, et contaminatis, patricidis, et matricidis, homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiaris, mendacibus, perjuriis, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur » (*I Tim. i, 8-10*) : subauditur, his Lex posita est. Regnant ergo spirituales isti fructus in homine, in quo peccata non regnant. Re-

gnant autem ista bona, si tantum delectant, ut ipsa teneant animum in tentationibus ne in peccati consensionem ruat. Quod enim amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est: ut verbi gratia, occurrit forma speciosae feminae, et movet ad delectationem fornicationis: sed si plus delectat pulchritudo illa intima et sincera species castitatis, per gratiam quae est in fide Christi, secundum hanc vivimus, et secundum hanc operamur; ut non regnante in nobis peccato ad obediendum desideriis eius, sed regnante iustitia per charitatem cum magna delectatione faciamus quidquid in ea Deo placere cognoscimus. Quod autem de castitate et de fornicatione dixi, hoc de caeteris intelligi volui.

50. Neque moveat, vel quod non omnino ad eundem numerum et ordinem opera carnis in hac Epistola enumeravit, atque in illa ad Corinthios: vel quod spiritualia bona pauciora, pluribus carnalibus vitis opposuit; neque ita e contrario ut fornicationibus castitas, immunditiis munditia, atque ita caeteris caetera occurrerent. Non enim hoc suscepit ut doceret quot sint, sed in quo genere illa vitanda, illa vero expetenda sint: cum carnis et spiritus nominibus a poena peccati atque peccato ad gratiam Domini atque iustitiam nos converti oportere praedicaret: ne descendendo gratiam temporalem, qua pro nobis Dominus mortuus est, non perveniamus ad aeternam quietem, in qua pro nobis Dominus vivit; neque intelligendo poenam temporalem in qua nos Dominus mortalitate carnis¹ edonare dignatus est, in poenam sempiternam incidamus, quae perseveranti adversum Dominum superbiae preparata est. Cum enim commemoratis multis operibus carnis, addidit, *et his similia*; satis ostendit non de ista examinatore numero collocasse, sed liberiori sermone potuisse. Hoc etiam de spiritualibus fructibus fecit. Non enim ait, *Adversus haec non est lex*; sed, *Adversus huiusmodi*; hoc est, sive ista, sive etiam caetera huiusmodi.

51. Sed tamen diligenter considerantibus non hic omni modo carnalium spiritualiumque operum oppositio inordinata atque confusa est. Ob hoc autem laet, quia pauciora, vel singula quibusdam pluribus opponuntur. Nam ex eo quod carnalium vitiorum in capite posuit fornicationem, in capite autem virtutum spiritualium charitatem; quem non divinarum Litterarum studiosum faciat intentum ad perscrutanda caetera? Si enim fornicatio est amor a legitimo connubio solutus et vagus, explendus libidinis consecrando licentiam; quid tam legitime ad spiritualem fecunditatem conjungitur quam anima Deo? Cui quanto fixius inhaerit, tanto est incorruptior. Libaret autem charitate. Recte igitur fornicationi opponitur charitas, in qua sola est custodia castitatis. Immunditiae autem sunt omnes perturbationes de illa fornicatione conceptae, quibus gaudium tranquillitatis opponitur. Idololorum autem servitus, ultima fornicatio est animae, propter quam etiam bellum adversus Evangelium cum reconciliatis Deo furiosissimum gestum est, cujus re-

liquae quamvis tristem diu, adhuc tamen recalcat. Huic itaque pax contraria est, qua reconciliamur Deo, eademque pace etiam cum hominibus custodita, vae-ficiorum, inimicitarum, contentionum, aemulationum, animositatum, dissensionumque vitia sanantur in nobis: ut autem in aliis, inter quos vivimus, justa moderatione tractentur, et ad sustinendum longanimitas, et ad curandum benignitas, et ad ignoscendum bonitas militat. Jam vero haeresibus fides, invidiae mansuetudo, ebrietatibus et comessationibus continentia reluctatur.

52. Ne quis sane arbitretur hoc esse invidiam quod est aemulatio: vicina enim sunt, et propter ipsam vicinitatem plerumque utrumlibet horum pro altero, vel aemulatio pro invidia, vel invidia pro aemulatione ponitur. Sed quia utrumque hic locis suis dictum est, utique distinctionem de nobis flagitant. Nam aemulatio est dolor animi, cum alius pervenit ad rem quam duo pluresve appetebant, et nisi ab uno haberi non potest. Istam sanat pax, qua id appetimus, quod omnes qui appetunt, si assequantur, unum in eo sunt. Invidia vero dolor animi est, cum indignus videtur aliquis assequi, etiam quod tu non appetbas. Hanc sanat mansuetudo, cum quisque ad iudicium Dei revocans¹, non resistit voluntati eius, et magis ei credit recte factum esse, quam sibi quod putabat indignum.

53. [Ib. v, 24.] *Crucifixerunt autem carnem suam cum passionibus et concupiscentiis*; sicut consequenter dicit, *qui sunt in Christo Jesu*. Unde autem crucifixerunt, nisi timore illo casto permanente in saeculum saeculi (Paul. xviii, 10), quo cavemus offendere illum quem toto corde, tota anima, tota mente diligimus? Non enim hoc timore timet adultera, ne custodiatur a viro, quo timet casta ne deseratur: illi enim tristis est praesentia viri, huic absentia. Et ideo timor ille corruptus est, et transire non vult hoc saeculum: iste autem castus permanet in saeculum saeculi. De quo timore crucifigi optat propheta, cum dicit: *Confige clavus a timore tuo carnes meas* (Psalm. cxviii, 120). Ista crux est de qua Dominus dicit. *Tolle crucem tuam, et sequere me* (Matth. xvi, 24).

54. [Ib. v, 25.] *Si spiritu*, inquit, *vivimus, spiritus et sectemur*. Manifestum est certe secundum id nos vivere quod sectati fuerimus; sectabimur autem quod dilexerimus. Itaque si ex adverso existant duo, praecipuum iustitiae, et consuetudo carnalis, et utrumque diligitur, id sectabimur quod amplius dilexerimus: si tantumdem utrumque diligitur, nihil horum sectabimur; sed aut timore, aut inviti trahemur in alteram partem; aut si utrumque aequaliter etiam timemus, in periculo sine dubio remanebimus, fluctu dilectionis et timoris alternante quassati. Sed pax Christi vincat in cordibus nostris (Coloss. iii, 15). Tunc enim orationes et gemitus, et in auxilium invocata dextera misericordiae Dei, sacrificium contribulati cordis non despicit, charitatemque sui ampliore commendatione periculi, de quo liberavit, exsuscitat. In eo au-

¹ Tres Mss., in qua Dominus mortalitatem carnis.

¹ Tres Mss., se revocans.

tem illi fallebantur, quod negare quidem non poterant, sectandum sibi esse Spiritum sanctum, assertorem ac duce[m] libertatis suæ; sed ad opera servilia carnaliter conversi, retrorsum se conari non intelligebant. Propterea non ait, *Si spiritu vivimus*, spiritum sectemur; sed, *spiritu sectemur*, inquit. Fatebantur enim Spiritui sancto servire oportere: et eum non spiritu suo, sed carne volebant sectari; non spiritualiter obtinentes gratiam Dei, sed in circumcisione carnali et cæteris hujusmodi spem constituentes salutis.

55. [lb. v, 26.] *Non efficiamur*, inquit, *inanis gloriæ cupidi, invicem invidentes, et invicem provocantes*. Prorsus magnifice et omnino divino ordine, posteaquam eos instruxit adversus illos a quibus in servitutem Legis seducebantur, hoc in eis cavet, ne instructiores facti, et volentes jam calumniis carnalium respondere, contentionibus studeant, et appetitu inanis gloriæ, Legis oneribus non servientes, vanis cupiditatibus servant.

56. [lb. vi, 1.] Nihil autem sic probat spiritualem virum, quam peccati alieni tractatio, cum liberationem ejus potius quam insultationem, potiusque auxilia quam convicia meditatur, et quantum facultas tribuitur suscipit. Et ideo dicit: *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi*. Deinde ne sibi quisque videatur instruere, etiam eam proterve exagitat irridetque peccantem, aut superbe tanquam insanabilem detestatur, *in spiritu*, inquit, *mansuetudinis, intendens teipsum, ne et tu teneris*. Nihil enim ad misericordiam sic inclinatur, quam proprii periculi cogitatio. Ita eos nec deesse voluit fratrum correptioni, nec studere certamini. Multi enim homines cum a somno excitantur, litigare volunt; aut rursus dormire, cum litigare prohibentur. Pax igitur et dilectio, communis periculi cogitatione, in corde servantur¹: modus autem sermonis, sive acrius, sive blandius proferatur, sicut salus ejus quem corrigis postulare videtur, moderandus est. Nam et alio loco dicit: *Servum autem Domini litigare non oportet; sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem*. Et ne quisquam ex eo putet cessandum sibi esse a correptione erroris alterius, vide quid adjungat: *In modestia*, inquit, *corripientem diversa sentientes* (II Tim. ii, 24-25). Quomodo *in modestia*, quomodo *corripientem*, nisi cum lenitatem corde retinemus, et aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus? Nec aliter accipiendum video quod in eadem Epistola positum est: *Præiucam verbum, insta opportune, importune; argue, hortare, increpa in omni longanimitate et doctrina* (Id. iv, 2). Importunitas enim opportunitati ulique contraria est: neque omnino ullum medicamentum sanat, nisi quod opportune adhibueris. Quamquam ergo et sic possit distingui, *Insta opportune*, ut alius sit sensus, *Importune argue*, deinde cætera contextantur, *Hortare, increpa cum omni longanimitate et doctrina*: ut tunc

¹ AN. ER., et communis periculi cogitatio in corde reseruetur. Sic etiam MSS. uno tantum excepto

opportunos sentiaris, cum instas ædificando; cum autem destruis arguendo, non cures etiam si importunus videaris, si hoc est talibus importunum: ita duo quæ sequuntur, ad duo superiora possant singulatim referri, *Hortare cum opportune instas, increpa cum importune arguis*; deinde cætera duo similiter, sed converso ordine, referuntur, *Cum omni longanimitate*, ad sustinendas indignationes eorum quos destruis; *et doctrina*, ad instruenda eorum studia quos ædificas: tamen etiam illo usitatore modo distinguatur, *Insta opportune*: quod si hoc modo non proficis, *importune*: ita intelligendum est, ut tu opportunitatem omnino non deseras, et sic accipias quod dictum est, *importune*, ut illi videaris importunus, qui non libenter audit quæ dicuntur in eum; tu tamen scias hoc illi esse opportunum, et dilectionem curamque sanitatis ejus animo teneas mansueto, et modesto, et fraterno. Multi enim postea cogitantes quæ audierint, et quam justa audierint, ipsi se graviter et severius arguerunt; et quamvis perturbatiores a medico viderentur abscedere, paulatim verbi vigore in medullas penetrante, sanati sunt: quod non fieret, si semper exspectaremus periclitantem putrescentibus membris, quando eum liberet aut uri aut secari. Quod nec ipsi corporis medici attendunt, qui terrenæ mercedis intuitu curant. Quotus enim quisque reperitur, qui ferrum eorum aut ignem non ligatus expertus sit? cum et illi rariores sint qui volentes ligati fuerint. Plures enim resistentes, et mori se malle clamantes, quam illo curari modo, vix lingua ipsa eorum relicta libera omnibus membris constrinxerunt; neque ad suum, neque ad reluctantis, sed ad ipsius artis arbitrium: quorum tamen vocibus conviciisque doleantibus nec commovetur curantis animus, nec quiescit manus. Medicinæ autem cælestis ministri, aut per odiorum trabem cernere stipulam in oculo fratris volunt (Matth. vii, 3), aut tolerabilius mortem videre peccantis, quam verbum indignantis audire: quod non ita accidisset, si tam sanum animum curando alterius animo adhiberemus, quam sanis manibus illi medici aliena membra pertractant.

57. Nunquam itaque alieni peccati objurgandi suscipiendum est notogium, nisi cum internis interrogationibus examinantes nostram conscientiam, liquido nobis coram Deo responderimus, dilectione nos facere. Quod si conviciam, vel mixam, vel etiam persecutiones ejus quem argueris, laceraverint animum; si adhuc ille per te sanari posse videbitur, nihil respondeas donec sanaveris prior: ne forte carnalibus motibus tuis ad nocendum consentias, et exhibeas linguam tuam arma iniquitatis peccato (Rom. vi, 13) ad reddendum malum pro malo, aut maledictum pro maledicto (I Petr. iii, 9). Quidquid enim lacerato animo dixeris, punientis est impetus, non charitas corrigentis. Dilige, et dic quod voles: nullo modo maledictum erit quod specie maledicti sonuerit, si merueris senserisque te in gladio verbi Dei, liberatorem hominis esse velle ab obsidione vitiorum. Quod si forte, ut plerumque accidit, dilectione quidem talem

suscipis actionem, et ad eam corde dilectionis accedis, sed inter agendum subreperit aliquid, dum tibi resistitur, quod te auferat ab hominis vitio percutiendo, et ipsi homini faciat infestum; postea te lacrymis lavantem hujusmodi pulverem, multo salubrius meminisse oportebit, quam non debeamus super aliorum superbire peccata, quando in ipsa eorum objurgatione peccamus, cum facilius nos ira peccantis iratos, quam miseria misericordes facit.

58. [Ib. vi, 2.] *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis Legem Christi: Legem utique charitatis.* Si autem implet Legem qui diligit proximum, dilectioque proximi etiam in veteribus Scripturis maxime commendatur (Levit. xix, 18), in qua dilectione dicit alio loco idem apostolus, recapitulari omnia mandata Legis (Rom. xiii, 8, 9): manifestum est etiam illam Scripturam, quæ priori populo data est, Legem Christi esse, quam venit implere charitate (Matth. v, 17), quæ non implebatur timore. Eadem igitur Scriptura et idem mandatum, cum bonis terrenis inhiantes premit servos, Testamentum Vetus; cum in bona æterna flagranter erigit liberus, Testamentum Novum vocatur.

59. [Ib. vi, 3-5.] *Si enim aliquid, inquit, videtur esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit.* Non enim eum seducunt laudatores ejus, sed ipse potius; quia cum sibi sit ipse presentior quam illi, mavult se in illis quærere, quam in seipso. Sed quid dicit Apostolus? *Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in seipso tantum gloriam habebit, et non in altero, id est, intus in conscientia sua: et non in altero, id est, cum eum alter laudat.* Unusquisque enim, inquit, proprium onus portabit. Non ergo laudatores nostri minuunt onera conscientie nostræ: atque utinam non etiam accumularent, cum plerumque ne illis offensis laus nostra minuatur, aut objurgatione illos curare negligimus, aut jactanter eis aliquid nostrum ostentamus, potius quam constanter ostendimus. Omitto ea quæ fingunt et mentiuntur de se homines propter hominum laudes. Quid enim ista cæcitate tenebrosius, ad obtinendam iuanissimam gloriam errorum hominis aucupari, et Deum testem in corde contemnere? Quasi vero ullo modo comparandus sit error illius qui te bonum putat, errori tuo qui homini de falso bono placere studeas, de vero malo displices Deo.

60. [Ib. vi, 6.] Jam cætera planissima esse existimo. Nam et illud usitatum præceptum est, ut prædicatori verbi Dei præbeat necessaria, cui prædicatur. Ad bona enim opera hortandi erant, ut etiam egenti Christo ministrarent, statari ad dexteram quam agnis; ut plus in eis operaretur dilectio fidei, quam Legis posset timor. Neque hoc quisquam majore fiducia debet præcipere, quam hic apostolus, qui manibus suis victum transigens (Act. xviii, 3; xx, 34; I Cor. iv, 12; I Thess. ii, 9; II Thess. iii, 8), hæc in se volebat fieri, ut majore pondere, propter eorum magis utilitatem qui hæc exhiberent, quam propter eorum quibus exhiberent ea, se monere omnibus demonstraret.

61. [Ib. vi, 7-10.] Quod autem deinde subjungit,

Nolite errare, Deus non subsannatur: quod enim seminaverit homo, hoc et metet; novit inter quæ verba perditorum hominum laborent, qui constituuntur in fide rerum earum quas non vident. Vident enim seminationem operum suorum, sed messem non vident. Nec talis eis messis promittitur, qualis hic reddi solet; quia justus ex fide vivit (Habac. ii, 4). Quia qui seminaverit, inquit, in carne sua, ex carne metet corruptionem. Hoc dicit de amatoribus voluptatum magis quam Dei. In carne enim sua seminat, qui omnia quæ facit, etiam si bona videantur, propterea tamen facit, ut carnaliter ei bene sit. *Qui autem seminaverit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Seminatio in spiritu est, ex fide cum charitate servire justitiæ, et non obaudire desideriis peccati, quamvis de mortali carne existentibus. Messis autem vitæ æternæ cum inimica novissima destruetur mors, et absorbebitur mortale a vita, et corruptibile hoc induet incorruptionem. In hoc ergo tertio gradu, quo sub gratia sumus, seminamus in lacrymis, cum existunt desideria de animali corpore; quibus non consentiendo reuimur, ut in gaudio metamus, cum etiam reformato corpore, ex nulla parte hominis, ulla nos sollicitabit molestia ullumve tentationis periculum. Nam etiam ipsum animale corpus deputatur in semine. *Seminatur enim corpus animale, ait alio loco; ut ad messem pertineat quod adjunxit, surget corpus spirituale (I Cor. xv, 26, 44).* Huic ergo sententiæ propheta concinit, dicens, *Qui seminat in lacrymis, in gaudio metet (Psal. cxxv, 5).* Bene autem seminare, id est, bene operari, facilius est, quam in eo perseverare. Fructus enim solet laborem consolari: messis autem nostra in fine promittitur; et ideo perseverantia opus est. *Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. x, 22): et propheta clamat, Sustine Dominum, viriliter age; et confortetur cor tuum, et sustine Dominum (Psal. xxvi, 14).* Quod nunc Apostolus ait, *Bonum autem facientes, inquit, non infirmemur: proprio enim tempore metemus infatigabiles. Itaque dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Quos eum credendum est, nisi Christianos significare? Omnibus enim pari dilectione vita æterna optanda est; sed non omnibus eadem possunt exhiberi dilectionis officia.

62. [Ib. vi, 11-14.] Deinde cum locuisset, opera ipsa Legis, quæ sunt salubria et ad bonos mores pertinent, dilectione fidei posse tantummodo impleri, non timore servilli; redit ad illud unde tota causa agitur: *Vidistis, inquit, qualibus litteris vobis scripsi manus meæ.* Cavet ne quisquam sub nomine Epistolæ ejus fallat incautos. *Qui voluit, inquit, placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut in cruce Christi persecutionem non patiantur.* Multum enim persequantur Judæi eos qui videbantur deserere traditas hujusmodi observationes: quos ipse quam non timeat satis ostendit, cum tales litteras etiam sua manu scribere voluit. Docet ergo timorem adhuc in istis operari, tanquam sub Lege constitutis, qui ad circumcisionem Gentem cogerent. *Neque enim qui circumcisi sunt, hi Leæm*

custodiunt. Illam enim dicit custoditionem Legis, non occidere, non mœchari, non falsum testimonium dicere; et si qua huiusmodi ad bonos mores pertinere manifestum est: quæ nisi charitate et spe bonorum æternorum, quæ per fidem accipiuntur, impleri non posse jam dictum est. *Sed volunt vos circumcidi, inquit, ut in vestra glorietur carne:* id est, ut non solum non patiantur persecutionem a Judæis, qui nullo modo ferebant incircumcisionis Legem prodi, sed etiam gloriantur apud eos, quod tam multos proselytos faciunt. Ut enim unum proselytum Judæi facerent, mare et terram eos circumire solere, Dominus dixit (*Math. xiiii, 15*). *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Mundus mihi crucifixus est, ait, ut me non teneat; et ego mundo, ut eum non teneam;* id est, ut neque mundus mihi nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam. Qui autem in cruce Christi gloriatur, non vult placere in carne; quia persecutiones carnalium non timet, quas prior ut crucifigeretur ille sustinuit, ut vestigia sua sectantibus præberet exemplum.

63. [Ib. vi, 15, 16.] *Neque enim circumcisio aliquid est, neque præputium.* Servat usque in finem illam indifferentiam, ne quis eum putaret vel in Timothei circumcisione simulate aliquid egisse, vel in cujusquam agere, si forte aliqua talis causa extitisset. Ostendit enim non ipsam circumcisionem obsesse aliquid creditibus, sed spem salutis in talibus observationibus constitutam. Nam et in Actibus Apostolorum hoc modo inveniuntur illi circumcisionem persuadere, ut aliter eos qui ex Gentibus crediderant, salvos fieri nequeat posse (*Act. xv, 1*). Non ergo ipsius operis, sed hujus erroris perniciem refellit Apostolus. *Neque circumcisio ergo, aliquid est, neque præputium, sed nova, inquit, creatura* Novam creaturam dicit vitam novam per fidem Jesu Christi: et notandum verbum est. Difficile enim inveperis creaturam vocari etiam eos, qui jam credendo in adoptionem filiorum venerunt. Dicit tamen et alio loco: *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova: omnia autem ex Deo* (*II Cor. v, 17 et 18*). Ubi autem dicit, *Et ipsa creatura liberabitur a servitute interitus;* et postea dicit, *Non solum autem, sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes* (*Rom. viii, 21, 25*): discernit eos qui crediderunt ab appellatione creaturæ

quomodo eosdem aliquando homines, aliquando non homines dicit. Nam exprobrans objicit Corinthiis quodam loco, quod adhuc homines essent, ubi ait: *Nonne homines estis, et secundum hominum ambulatis* (*I Cor. iii, 3, 4*)? Quomodo eundem Dominum etiam post resurrectionem, alicubi non hominem appellat, sicut in principio hujus Epistolæ, cum ait, *Non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum* (*Galat. i, 1*); alicubi autem hominem, sicut illo loco ubi ait, *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (*I Tim. ii, 5*). *Et quicumque, inquit, hanc regulam sciantur, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei:* id est, eos qui vere ad visionem Dei præparantur, non qui vocantur hoc nomine, et carnali cecitate videre Dominum nolunt, quando gratiam ejus respicientes servi esse temporum cupiunt.

64. [Ib. vi, 17.] *De cætero, inquit, laborem nemo mihi præstet.* Non vult per turbulenta contentiones tedium sibi fieri de re, quantum satis erat, exposita, et in Epistola quam ad Romanos scripsit, et hac ipsa. *Ego enim stigmata Domini Jesu Christi in corpore meo porto:* id est, habeo alios conflictus et certamina cum carne mea, quæ in persecutionibus quas patior, peccum dimicant. Stigmata enim dicuntur notæ quædam pœnarum servitium: ut si quis, verbi gratia, servus in compedibus fuerit propter noxam, id est propter culpam, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicitur; et ideo in jure manumissionis, inferioris est ordinis. Nunc ergo Apostolus stigmata voluit appellare, quasi notas pœnarum de persecutionibus quas patiebatur. Propter culpam enim persecutionis qua persecutus erat Ecclesie Christi, hæc sibi retribuere cognoverat: sicut ab ipso Domino dictum est Ananiæ, cum idem illum Ananias tanquam persecutorem Christianorum formidaret, *Ego illi ostendam, inquit, quæ oporteat eum pati pro nomine meo* (*Act. ix, 16*). Verumtamen propter remissionem peccatorum, in qua baptizatus erat, omnes illæ tribulationes non ei valebant ad perniciem, sed ad coronam victoriæ proficiebant.

65. [Ib. vi, 18.] Conclusio Epistolæ tanquam subscriptio manifesta est; nam et in nonnullis aliis Epistolis ea utilis: *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.*

